

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

**ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΤΗΝ
ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΣΧΟΛΙΚΩΝ
ΜΟΝΑΔΩΝ. ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ**

Ματάμης Αποστόλης

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πειραιώς ως
μέρους των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην Οικονομική της
Εκπαίδευσης και Διαχείριση Εκπαιδευτικών Μονάδων

Πειραιάς, Ιανουάριος 2023

UNIVERSITY OF PIRAEUS DEPARTMENT OF ECONOMICS

MASTER PROGRAM
IN ECONOMICS OF EDUCATION AND
MANAGEMENT OF EDUCATIONAL UNITS

**GENDER AND SEXUALITY STEREOTYPING IN SCHOOL
ADMINISTRATION. PRACTICAL WAYS OF DEALING
WITH THEM**

APOSTOLIS MATAMIS

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Economics in Education and Management of Educational Units

Piraeus, Greece, January 2023

Στην οικογένειά μου και στους φίλους
μου που με υποστήριξαν πολύ

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί το τελικό στάδιο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών του Προγράμματος «Οικονομική της Εκπαίδευσης και Διαχείριση Εκπαιδευτικών Μονάδων», του Πανεπιστημίου Πειραιά.

Κατά την διάρκεια αυτού του ταξιδιού και όλων των σταδίων φυσικά υπήρξαν άνθρωποι που με στήριξαν και με βοήθησαν να προχωρήσω. Νιώθω επομένως, την ανάγκη να τους ευχαριστήσω όλους έναν έναν ξεχωριστά για τον ξεχωριστό τρόπο με τον οποίο συνέβαλε ο καθένας στην επιτυχία αυτού του εγχειρήματος.

Πρώτα από όλους, φυσικά, οφείλω να ευχαριστήσω τους γονείς μου που με υποστήριξαν από την πρώτη στιγμή σε αυτή την νέα ακαδημαϊκή «περιπέτεια» εν μέσω πανδημίας.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά, την επιβλέπουσα της διπλωματικής μου εργασίας, Καθηγήτρια Χατζηδήμα Σταματίνα, τόσο για την θερμή αποδοχή του θέματος μου, όσο και για τις συμβουλές και καθοδήγηση της κατά την διάρκεια της εργασίας. Την ευχαριστώ για τόσο για την ψυχολογική στήριξη αλλά κυρίως για τις επιστημονικές της επισημάνσεις σε όλα τα στάδια της εργασίας.

Φυσικά, ευχαριστίες οφείλω τόσο σε όλους τους καθηγητές του Προγράμματος για τις γνώσεις και τα νέα πεδία έρευνας που μου ανοίξανε, όσο και για την ακεραιότητα και επιτυχημένη διδασκαλία τους εν μέσω πανδημίας.

Τέλος, ένα ευχαριστώ, από τα βάθη της καρδιάς μου σε όλους τους δικούς μου ανθρώπους, οικογένεια και φίλους που είναι σαν οικογένεια για την υπομονή τους για τις ώρες που αυτή η εργασία χρειάστηκε να γραφεί.

"Σtereότυπα με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα στη διοίκηση σχολικών Μονάδων. Πρακτικές αντιμετώπισης."

Σημαντικοί Όροι: στερεότυπα, διακρίσεις, φύλο, σεξουαλικότητα, εκπαιδευτικοί

Περίληψη

Το θέμα της παρούσας εργασίας αποτελούν τα στερεότυπα με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς. Σκοπός της παρούσας διπλωματικής είναι να διερευνήσει τις αντιλήψεις και τις στάσεις και κυρίως την πραγματικότητα γύρω από τα στερεότυπα και τις διακρίσεις των εκπαιδευτικών. Κύρια αιτία της ανάγκης ενασχόλησης με το θέμα αποτελεί το γεγονός πως τα στερεότυπα και οι διακρίσεις με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα συνδέεται με την ενίσχυση και αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων και δυσχεραίνουν την εργασιακή ζωή των ατόμων. Επίσης, η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας ανέδειξε και ένα σημαντικό κενό μελέτης στην ελληνική εκπαίδευση. Για την διεξαγωγή του ερευνητικού μέρους της εργασίας επιλέχθηκε η ποσοτική μέθοδος ανάλυση μέσω δομημένου ερωτηματολογίου. Για τις ανάγκες της εργασίας συγκεντρώθηκαν 114 ερωτηματολόγια και για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πρόγραμμα SPSS.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών δεν έχει βιώσει και δεν έχει γίνει μάρτυρας σε περιστατικό έμφυλης διάκρισης ή με βάση την σεξουαλικότητα κάποιου συναδέλφου. Οι συσχετίσεις που πραγματοποιήθηκαν επιβεβαίωσαν αυτό το εύρημα, καθώς σε καμιά από τις απλές συσχετίσεις που πραγματοποιήθηκαν δεν βρέθηκε στατιστική σημαντική συσχέτιση. Παρόλα αυτά, σχετικά με τις πρακτικές αντιμετώπισης των έμφυλων διακρίσεων και των διακρίσεων με βάση την σεξουαλικότητα, σχεδόν όλοι πιστεύουν πως αυτές θα βοηθήσουν και μάλιστα θα πρέπει να περιλαμβάνουν τόσο την εισαγωγή μαθημάτων σεξουαλικής αγωγής και φύλου, αλλά και εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και του οικογενειακού περιβάλλοντος παιδιών και εργαζομένων.

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας είναι η συνεισφορά στην γνώση και της αποτύπωσης των έμφυλων στερεοτύπων στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, με τελικό στόχο την εξάλειψη τους.

Gender and sexuality stereotyping in school administration. Practical ways of dealing with them

Keywords: stereotypes, discrimination, gender, sexuality, teachers

Abstract

The topic of this thesis is gender and sexuality stereotypes among teachers. The purpose of this thesis is to explore the perceptions and attitudes and most importantly the reality around stereotypes and discrimination among teachers. The main reason for the need to deal with this topic is the fact that stereotypes and discrimination based on gender and sexuality is associated with the reinforcement and reproduction of social inequalities and makes the working life of individuals more difficult. Furthermore, the review of the literature also revealed a significant gap of study in Greek education.

The quantitative method of analysis through a structured questionnaire was chosen to conduct the research part of the study. 114 questionnaires were collected for the needs of the study and the statistical program SPSS was used for data analysis.

The results of the survey showed that the majority of the teachers have not experienced or witnessed an incident of gender discrimination or based on the sexuality of a colleague. The correlations carried out confirmed this finding, as no statistically significant correlation was found in any of the simple correlations carried out. Nevertheless, regarding practices to address gender and sexuality-based discrimination, almost everyone believes that these would help and indeed should include both the introduction of sex and gender education courses and training for teachers and the family environment of children and employees.

The research conducted in this paper is a contribution to the knowledge and reflection of gender stereotypes in the country's education system, with the ultimate goal of eliminating them.

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	iv
Περίληψη	v
Abstract.....	vi
Εισαγωγή	1
Μέρος 1^ο - Βιβλιογραφική Ανασκόπηση	3
1. Φύλο και ταυτότητα	3
1.1 Η έννοια του βιολογικού φύλου	3
1.2 Η έννοια του κοινωνικού φύλου.....	3
1.3 Έμφυλη ταυτότητα.....	5
1.4 Σεξουαλική ταυτότητα.....	8
2. Εκπαίδευση και Διακρίσεις-Σtereότυπα	11
2.1 Η θέση της εκπαίδευση σήμερα	11
2.1.1 Η έννοια των διακρίσεων	11
2.1.2 Σεξισμός και έμφυλες διακρίσεις	12
2.2 Διακρίσεις στην εκπαίδευση	13
2.2.1 Έμφυλες διακρίσεις - σεξισμός στην εκπαίδευση	14
2.2.2 Ομοφοβία στην εκπαίδευση	15
2.2.3 Διακρίσεις λόγω σεξουαλικών προτιμήσεων στην εκπαίδευση.....	16
Μέρος 2^ο – Ερευνητικό Μέρος	19
3. Μεθοδολογία και δεδομένα.....	19
3.1 Σκοπός της έρευνας	19
3.2 Τα ερωτήματα της εργασίας.....	19
3.3 Μέθοδος έρευνας.....	20
4. Ανάλυση Δεδομένων	22
4.1 Περιγραφικά στατιστικά του ερωτηματολογίου	22
4.1.1 Περιγραφικά στατιστικά 1 ^{ου} μέρους του ερωτηματολογίου- δημογραφικά	23

4.1.2 Περιγραφικά στατιστικά 2 ^ο μέρους του ερωτηματολογίου- Εμπειρία και απόψεις για τις διακρίσεις μεταξύ εκπαιδευτικών	26
4.1.3 Περιγραφικά στατιστικά 3 ^ο μέρους του ερωτηματολογίου- Πρακτικές αντιμετώπισης	32
4.2 Ανάλυση συσχετίσεων	34
4.2.1 Συσχετίσεις με βάση το φύλο	34
4.2.2 Συσχετίσεις με βάση την ηλικία	35
4.3. Σύνοψη των στατιστικών αποτελεσμάτων	Error! Bookmark not defined.
5. Συζήτηση και Συμπεράσματα	37
5.1 Συζήτηση περί θεωρίας και πράξης	37
5.2 Περιορισμοί της έρευνας και μελλοντικές προσεγγίσεις.....	39
5.3 Πρακτικές αντιμετώπισης	38
Βιβλιογραφία	42
Παράρτημα Α	52

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 4.1 Ποσοστά απαντήσεων με βάση το φύλο	23
Πίνακας 4.2 Ποσοστά απαντήσεων με βάση την ηλικία	24
Πίνακας 4.3 Περιγραφικά στατιστικά με βάση την γεωγραφική περιφέρεια	25
Πίνακας 4.4 Περιγραφικά στατιστικά με βάση την εργασία στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια εκπαίδευση	25
Πίνακας 4.5 Απαντήσεις στην ερώτηση " Σε ποιο βαθμό έχετε βιώσει διακρίσεις από συναδέλφους/διευθυντή/τρια λόγω του φύλου σας (ευκαιρίες ανέλιξης, διαφορετική μεταχείριση στον χώρο εργασίας ή παρενοχλήσεις) "	26
Πίνακας 4.6 Απαντήσεις στην ερώτηση «Σε ποιο βαθμό έχετε βιώσει διακρίσεις από συναδέλφους/διευθυντή/τρια λόγω της σεξουαλικότητας σας (ευκαιρίες ανέλιξης, διαφορετική μεταχείριση στον χώρο εργασίας ή παρενοχλήσεις)»	27
Πίνακας 4.7 Απαντήσεις στην ερώτηση " Σε ποιο βαθμό στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας εντοπίσατε διακρίσεις στην αξιοποίηση ή προαγωγή των εργαζομένων λόγω του φύλου τους "	27
Πίνακας 4.8 Απαντήσεις στην ερώτηση " Σε ποιο βαθμό στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας εντοπίσατε διακρίσεις στην αξιοποίηση ή προαγωγή των εργαζομένων λόγω της σεξουαλικότητας τους "	28
Πίνακας 4.9 Απαντήσεις στην ερώτηση " Στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας σε ποιο βαθμό υπάρχουν στερεότυπα σχετικά με τις ικανότητες των γυναικών στην εργασία "	28
Πίνακας 4.10 Απαντήσεις στην ερώτηση " Στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας σε ποιο βαθμό υπάρχουν στερεότυπα σχετικά με τις ικανότητες των ατόμων με διαφορετική σεξουαλικότητα στην εργασία "	29
Πίνακας 4.11 Απαντήσεις στην ερώτηση " Υπάρχουν/αναπαράγονται έμφυλα στερεότυπα στην ελληνική εκπαίδευση; "	29
Πίνακας 4.12 Απαντήσεις στην ερώτηση " Υπάρχουν/αναπαράγονται σεξιστικά στερεότυπα στην ελληνική εκπαίδευση;"	30
Πίνακας 4.13 Απαντήσεις στην ερώτηση " Έχετε βιώσει ή έχετε γίνει μάρτυρας περιστατικού διάκρισης ή στερεοτύπων μεταξύ συναδέλφων;"	30
Πίνακας 4.14 Απαντήσεις σχετικά με τον λόγο ύπαρξης περιστατικού διάκρισης	31

Πίνακας 4.15	Απαντήσεις σχετικά με το αν οι εκπαιδευτικοί αντέδρασαν ή όχι σε περιστατικά διακρίσεων	32
Πίνακας 4.16	Απαντήσεις σχετικά με το αν ο σύλλογος διδασκόντων βοηθάει στην αντιμετώπιση περιστασιακών διακρίσεων	32
Πίνακας 4.17	Απαντήσεις στην ερώτηση " Πιστεύετε πως η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα φύλου και σεξουαλικότητας αποτελεί λύση για την άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση; "	33
Πίνακας 4.18	Απαντήσεις στην ερώτηση «Πιστεύετε πως η επιμόρφωση των γονιών σε θέματα φύλου και σεξουαλικότητας αποτελεί λύση για την άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση;»	33
Πίνακας 4.19	Απαντήσεις στην ερώτηση " Πιστεύετε πως η ενσωμάτωση μαθημάτων σχετικά με τις διακρίσεις και στα στερεότυπα με βάση το φύλο και τη σεξουαλικότητα θα αποτελέσει λύση για την σταδιακή άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση; "	34
Πίνακας 4.20	Αποτελέσματα Συσχέτισης Φύλου με ερωτήσεις σχετικά με την έμφυλη διάκριση και τα στερεότυπα βάση σεξουαλικότητας	35
Πίνακας 4.21	Αποτελέσματα Συσχέτισης ηλικιακών ομάδων με ερωτήσεις σχετικά με την έμφυλη διάκριση και τα στερεότυπα βάση σεξουαλικότητας	35

Εισαγωγή

Όσο ο κόσμος προοδεύει, τόσο οι σχολικές μονάδες αλλάζουν μορφή. Τα σχολικά περιβάλλοντα γίνονται όλο και περισσότερο ανομοιογενή, τόσο από την συμπερίληψη μαθητών όσο και καθηγητών με διαφορετικές φυλετικές, πολιτισμικές ή και έμφυλες ταυτότητες. Με την αύξηση αυτής της ανομοιογένειας φαίνεται πως αυξάνονται και τα στερεότυπα και οι διακρίσεις που αφορούν αυτά του είδους τα άτομα, αποτέλεσμα της κοινωνικής συμπεριφοράς του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Τα πιο καίρια ζητήματα που φαίνεται πως απασχολούν την εκπαιδευτική κοινότητα ακόμα και σήμερα είναι αυτό του φύλου και ο σεξισμός και τα στερεότυπα που το διακατέχει, καθώς και η ομοφοβία όσο αναφορά το θέμα της σεξουαλικής ταυτότητας. Καθώς η εκάστοτε σχολική μονάδα αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας, αυτό σημαίνει πως στο εσωτερικό της εμφανίζονται και διαιωνίζονται οι κοινωνικές αντιλήψεις περί φύλου και σεξουαλικότητας. Το σχολείο αποτελεί ένα μέσο που επηρεάζει και διαμορφώνει συμπεριφορές που εμφανίζονται εντός του, ενώ φαίνεται πως αντιμετωπίζει δυσκολίες στον τρόπο διαχείρισης και περιορισμού τους όταν εμφανίζονται. Δεν είναι λίγες οι φορές βέβαια που φαινόμενα έμφυλων και σεξουαλικών διακρίσεων δημιουργούνται εντός του σχολικού περιβάλλοντος μεταξύ των δασκάλων και καθηγητών, με αποτέλεσμα να αποτελούν και αρνητικό παράδειγμα προς τους μαθητές.

Από τα παραπάνω φαίνεται, επομένως, πως η διαχείριση και ο περιορισμός φαινομένων τέτοιου είδους διακρίσεων θα πρέπει να περιοριστούν και να διασφαλιστεί η ισότιμη μεταχείριση όλων των εκπαιδευτικών, ανεξαρτήτως αν κάποιος ανήκει ή όχι σε κάποια διαφορετική ομάδα. Καθώς ο εκπαιδευτικός επηρεάζεται από τέτοιου είδους συμπεριφορές, δεν είναι λίγες οι φορές που δημιουργείται ένα αρνητικό κλίμα απέναντι σε αυτούς τους εκπαιδευτικούς, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που καθίσταται δυσλειτουργική η ομαλή λειτουργία του σχολείου και το περιβάλλον αυτού σε εκπαιδευτικούς, εξαιτίας έμφυλων στερεοτύπων και διακρίσεων με βάση την σεξουαλικότητα τους.

Στόχος της παρούσας εργασίας αποτελεί επομένως η παρουσίαση των διακρίσεων με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα τόσο σε θεωρητικό όσο και σε ερευνητικό επίπεδο. Στο πρώτο μέρος η εργασία θα ασχοληθεί με την διεθνή βιβλιογραφία και τα είδη των διακρίσεων που θα συζητηθούν. Το δεύτερο μέρος αποτελείται από μια πανελλήνια έρευνα ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς σε όλη την Ελλάδα και στόχο έχει να αποτυπώσει την κατάσταση που επικρατεί

ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και να αναδείξει τις διακρίσεις με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα των εκπαιδευτικών. Η εργασία ολοκληρώνεται με το τελευταίο κεφάλαιο να ενσωματώνει τα κύρια στοιχεία που αναδείχθηκαν από την μελέτη του θέματος και τις πρακτικές αντιμετώπισης τους.

Μέρος 1^ο - Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

1. Φύλο και ταυτότητα

1.1 Η έννοια του βιολογικού φύλου

Το βιολογικό φύλο για πολλούς αιώνες αντιπροσώπευε αποκλειστικά τους ανθρώπους. Μόλις το 1972 η Βρετανίδα κοινωνιολόγος Ann Oakley αναφέρθηκε στη διάκριση μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου (Μακρή- Τσιλιπάκου, 2017). Ως βιολογικό φύλο ορίζεται πλέον το γενετικά καθορισμένο και διαχωρίζει τα αρσενικά από τα θηλυκά με βάση βιολογικά χαρακτηριστικά σε δύο ανομοιογενείς κατηγορίες. Το βιολογικό φύλο ορίζεται από την γέννηση του, περιλαμβάνει την εξωτερική εμφάνιση και περιλαμβάνει ανατομικές πληροφορίες που βασίζονται στα όργανα του σώματος, τις πληροφορίες σχετικά με αυτές, τις χρωμοσωματικές διαφοροποιήσεις και τέλος τις ορμονικές λειτουργίες αυτού (Connell, 2002). Παρόλες τις διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στα δυο φύλα, έρευνες έχουν δείξει πως δεν υπάρχει αρσενικός και θηλυκός εγκέφαλος. Ενδεικτικά η καθηγήτρια L. Rogers, ως νευρολόγος υποστηρίζει πως δεν έχει εντοπίσει διαφορές στη λειτουργία μεταξύ των δύο βιολογικών φύλων στο τρόπο που λειτουργεί ο εγκέφαλος (Connell, 2006).

Τα χαρακτηριστικά που αποτελούν το κάθε φύλο, όπως αναφέρθηκε, καθορίζεται γενετικά και έγκειται σε διακρίσεις με βάση τα φυσικά χαρακτηριστικά. Αναμένεται ωστόσο, πως αυτά τα χαρακτηριστικά θα παραμένουν ίδια και μεταξύ ποικίλων κοινωνικών πλαισίων. Αυτός είναι και ένας από τους λόγους που η εξωτερική εικόνα και τα χαρακτηριστικά με τα οποία γεννήθηκε ο κάθε άνθρωπος θεωρούνται αμετάβλητα και δεν επιδέχονται καμία αλλαγή (Γιαννακόπουλος, 2006).

1.2 Η έννοια του κοινωνικού φύλου

Το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο αντιδιαστέλλονται (Λαγουμίδου, 1996). Το κοινωνικό φύλο προσδιορίζεται από την κοινωνία, τα πολιτισμικά και τα οικονομικά κριτήρια της κοινωνίας, καθώς αποτελεί μια βασική αρχή του σχετιζέσθε (σ.σ. στη κοινωνία) (Παπαταξιάρχης, 1992). Επιπλέον το κοινωνικό φύλο καθορίζει τον ρόλο και τις συμπεριφορές των πολιτών στα πλαίσια της κοινωνίας (Connell, 2006). Το κοινωνικό φύλο συμπεριλαμβάνει όλες τις απόψεις και τα χαρακτηριστικά που υποθετικά ορίζουν το αρσενικό και το θηλυκό

(Γιαννακόπουλος, 2006). Σε αυτό συμπεριλαμβάνονται και όλες οι πολιτιστικές και κοινωνικές νόρμες που έχουν ως αφετηρία την ανθρώπινη φυσιολογία.

Με την έννοια του κοινωνικού φύλου, περιγράφονται οι όροι που σχετίζονται περισσότερο με τα δυο φύλα, αυτοί της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας, μαζί με τις συμπεριφορές που ορίζονται από αυτές και τα κοινωνικά κριτήρια που έχουν καθιερωθεί. Τα χαρακτηριστικά και οι συμπεριφορές αυτές διαφέρουν και καθορίζονται από την εκάστοτε κοινωνία, ανάλογα τον τρόπο λειτουργίας της, τις δομές, το σύστημα και τις πεποιθήσεις της. Σημαντικό χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός πως ορίζει ακόμα και την εξωτερική ένδυση των δυο φύλων και πως αυτά πρέπει να εκφράζονται μέσω της ενδυμασίας, της ομιλίας και γενικά της έκφρασης (Γαλανού, 2014).

Τα χαρακτηριστικά και οι συμπεριφορές αυτές φαίνεται πως «εκπαιδεύουν» τα άτομα να διαχωρίζονται μεταξύ τους με βάση αυτά τα πρότυπα και τα πλαίσια που κάθε κοινωνία έχει αναπτύξει (Πολίτης, 2006). Η κοινωνία είναι αυτή που όχι μόνο ορίζει αλλά και διαιωνίζει τα πρότυπα που θεωρούνται φυσιολογικά και τα γνωρίσματα που το κάθε φύλο πρέπει να έχει. Επίσης, η κοινωνία είναι αυτή που πολλές φορές θέτει τους κανόνες σε αρκετές περιπτώσεις σχετικά με τις αρμοδιότητες και τον τρόπο συμπεριφοράς του εκάστοτε φύλου. Επομένως, δεν είναι λίγες οι φορές που τα χαρακτηριστικά αυτά και οι προσδοκίες που σχηματίζονται είναι υπεύθυνες τελικά για την δημιουργία των κοινωνικών προτύπων και των κοινωνικών φύλων.

Εν αντιθέσει με το βιολογικό φύλο, το κοινωνικό φύλο δεν στηρίζεται σε επιστημονικά κριτήρια με βάση κάποια όρια και δεδομένα. Φαίνεται πως το κοινωνικό φύλο από μόνο του δεν είναι ικανό να προσδιορίσει το «φύλο» και απλά διαμορφώνεται με βάση βιολογικά και ανατομικά χαρακτηριστικά που διαθέτουν τα βιολογικά φύλα. Παρόλο αυτά, κατά διάστημα έχουν παρουσιαστεί ορισμένες θεωρίες, κυρίως μεταμοντέρνες, οι οποίες ασκούν κριτική στον διαχωρισμό και απορρίπτουν την διαφορά κοινωνικού και βιολογικού φύλου. Υπάρχουν θεωρίες που εκφράζουν την άποψη πως ακόμα και το βιολογικό φύλο είναι ένα κοινωνικό κατασκεύασμα και πως τα χαρακτηριστικά του βιολογικού φύλου δεν είναι παρά και αυτά κοινωνικό κατασκεύασμα. Αποτέλεσμα αυτών των θεωριών είναι η κατανόηση του βιολογικού ως κατασκευή του κοινωνικού φύλου (Πολίτης, 2006).

Το κοινωνικό φύλο αποτελεί επομένως έναν ρόλο με συγκεκριμένα γνωρίσματα και χαρακτηριστικά συμπεριφοράς, εκφράσεων και αντιδράσεων της εκάστοτε κοινωνίας με βάση τα πρότυπα της για τους άνδρες και τις γυναίκες. Το κοινωνικό φύλο αποτελεί γνώρισμα της κοινωνίας και διαμορφώνεται από τα κατασκευασμένα πρότυπα του έχουν αποδοθεί στο άτομο

και εξελίσσονται μέσω των κοινωνικών επαφών, δημιουργώντας στερεότυπα και ανισότητες, ορισμένες φορές θεωρείται και επίκτητο, ενώ διαφοροποιείται από τα πολιτισμικά πλαίσια (Δασκαλάκης, 2014).

Η ευρέως γνωστή Simone de Beauvoir (1908-1986) υποστήριζε έντονα πως το κοινωνικό φύλο είναι προϊόν κατασκευής και μάλιστα η φράση της «γυναίκα δεν γεννιέσαι, γίνεσαι» έχει αποτελέσει έμπνευση σε πολλές περιπτώσεις. Υποστήριζε επίσης πως η διαμόρφωση των έμφυλων ρόλων γίνεται από την κοινωνία και όχι την βιολογία. Η J. Butler στο βιβλίο της «Αναταραχή φύλου, ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας» υποστηρίζει πως «υποδουμάστε το φύλο μας» και πως το φύλο αποτελεί ιδεατή κατασκευή (Butler, 2009).

Εκτός από τις μεταμοντέρνες θεωρίες υπάρχει και η κονστρουκτιβιστή θεωρία, η οποία υποστηρίζει πως το φύλο του ατόμου δεν καθορίζεται από τα χαρακτηριστικά της γέννησης αλλά διαμορφώνεται από την κοινωνική σύμβαση και τα σύμβολα του πολιτισμού. Οι θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με το θέμα ερμηνεύουν το φύλο και τις συμπεριφορές του μέσα από το κοινωνικό πλέγμα, το οποίο δομεί και την θέση του φύλου μέσα στη κοινωνία.

Στην σημερινή εποχή, ωστόσο, ο όρος «φύλο» έχει μια χροιά ακόμα πιο δυναμική από ότι παλιότερα. Το φύλο αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής διάστασης της κοινωνίας. Παράλληλα αποτελεί οικοδόμημα από την αλληλεπίδραση κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών που υπάρχουν σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές αλλά και σε συγκεκριμένες εθνικότητες και θρησκείες. Το φύλο επομένως, χρησιμοποιείται για να επισημάνει διαφορές και αποκλείσεις στις προσδοκώμενες συμπεριφορές που ορίζουν το αρσενικό και το θηλυκό. Το φύλο με την σημερινή του έννοια έχει διττή υπόσταση. Περιλαμβάνει τόσο το πως τα ίδια τα άτομα αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους, όσο και τον τρόπο αντιμετώπισης τους από τους υπόλοιπους ανθρώπους της κοινωνίας που ζουν (Γκασούκα, 2014). Ανά περιόδους οι διαστάσεις των δυο φύλων και οι ρόλοι τους από χρόνο σε χρόνο και από περιοχή σε περιοχή διαφοροποιούνται. Το μόνο που φαίνεται να παραμένει σταθερό είναι η διαχρονική ανισότητα μεταξύ των δυο φύλων.

1.3 Έμφυλη ταυτότητα

Η ταυτότητα του φύλου έχει απασχολήσει και αυτή με την σειρά της την διεθνή κοινότητα και έχει δημιουργήσει μια σειρά από θεωρίες, ορισμένες από τις οποίες θα αναφερθούν στη συνέχεια. Οι λεγόμενες βιολογικές θεωρίες ταυτίζουν την ταυτότητα με παραμέτρους που σχετίζονται με την βιολογία. Υπάρχουν όμως και κοινωνικές θεωρίες. Χαρακτηριστικό

παράδειγμα αποτελεί η θεωρία της κοινωνικής μάθησης, η οποία υποστηρίζει την δημιουργία της ταυτότητας μέσω της μάθησης κοινωνικών προτύπων στα φύλα από τους ειδικούς φορείς κοινωνικοποίησης. Κύριοι εκπρόσωποι της συγκεκριμένης θεωρίας είναι ο Mischel και ο Bandura (Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, 1999). Ο Sigmund Freud από την άλλη πλευρά ως εκπρόσωπος της ψυχαναλυτικής θεωρίας υποστήριξε πως από την παιδική ηλικία τα άτομα αντιλαμβάνονται το φύλο τους και αναπτύσσουν στη συνέχεια ρόλους και συμπεριφορές σύμφωνα με τα δυο φύλα. Μια τρίτη θεωρία, αυτή του Kohlberg, υποστηρίζει πως πρώτα γίνεται η συνειδητοποίηση του φύλου του και ύστερα το άτομο αρχίζει και μιμείται συμπεριφορές και άτομα με το ίδιο φύλο (Cole and Cole, 2002). Τέλος, η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης με κύριο αντιπρόσωπο τον Mead, θεωρεί πως η αλληλεπίδραση με τα υπόλοιπα άτομα της κοινωνίας μέσω της γλώσσας και των «συμβόλων» αυτής, είναι ο κύριος παράγοντας διαμόρφωσης του φύλου (Μαραγκουδάκη, 2000).

Με την έννοια «ταυτότητα φύλου» ή έμφυλη ταυτότητα περιγράφεται η αυτογνωσία που διακατέχει το άτομο ως προς το φύλο του και πρωτοεμφανίστηκε το 1964 από τον Robert J. Stoller. Η έννοια αυτή στην ουσία δίνει την δυνατότητα στο άτομο να αντιλαμβάνεται όπως το ίδιο θέλει την ταυτότητα και το φύλο του. Με την χρήση των δυο ταυτόσημων εννοιών αναδεικνύεται η «εσωτερική» οπτική του ατόμου και περιλαμβάνει την προσωπική του εμπειρία σχετικά με τα χαρακτηριστικά του σώματος του (Γαλανού, 2014).

Είναι δεδομένο πως η έμφυλη ταυτότητα του ατόμου σχετίζεται και με το κοινωνικό φύλο. Η έμφυλη ταυτότητα δεν σχετίζεται μόνο με την κατηγοριοποίηση σε αρσενικό και θηλυκό αλλά και την θέση που αυτό έχει μέσα στον κοινωνικό περίγυρο (Γκασούκα, 2014). Η έμφυλη ταυτότητα όπως προαναφέρθηκε αποτελεί τον τρόπο που το άτομο αντιλαμβάνεται την ίδια του την ύπαρξη μέσα στη κοινωνία και τον τρόπο που δραστηριοποιείται. Περιλαμβάνει και κυρίως ενσαρκώνει το φύλο του, τον εαυτό του και τις επιθυμίες και σκέψεις τους. Τα δυο τελευταία χαρακτηριστικά ερμηνεύονται με βάση και τι σκέφτεται και επιθυμεί το ίδιο το άτομο, όσο και τι σκέφτεται ο περίγυρος του για το ίδιο. Το σύνολο των χαρακτηριστικών αυτών απαρτίζει την ταυτότητα του φύλου και περιλαμβάνει την φυσική αλλά και την συναισθηματική και ψυχολογική ενσάρκωση του ατόμου, απορρίπτοντας ορισμένες φορές το παραδοσιακό ορισμό του φύλου (gender) (Miller, 2019).

Από την μελέτη της ταυτότητας φύλου φαίνεται πως η έννοια αυτή είναι συνδεδεμένη στενά με την έννοια της ετερότητας. Ο «άλλος», ο «έτερος» έχει και αυτός την δικιά του ταυτότητα και αποτελεί επίσης κομμάτι του κοινωνικού πλαισίου. Ως αποτέλεσμα οι ταυτότητες αυτές

συνδέονται και προκύπτει αλληλεπίδραση μεταξύ της ατομικής και της συλλογικής ταυτότητας. Με την σειρά της αυτή η αλληλεπίδραση δημιουργεί μια σχέση η οποία παραμερίζει τα ατομικά χαρακτηριστικά της ταυτότητας και δημιουργείται μια κοινή ταυτότητα, αποβάλλοντας τα στοιχεία που καθιστούν κάθε άτομο διαφορετικό (Θεοδωρίδης, 2004).

Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και ο τρόπος που ο κάθε άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον ίδιο του τον εαυτό και διαφοροποιείται μεταξύ των πολιτισμών. Επίσης ποικίλει από κοινωνία σε κοινωνία και αναλόγως την εποχή. Οι έμφυλοι ρόλοι διαμορφώνονται επομένως και αυτοί με βάση τα δημογραφικά, πολιτικά, πολιτιστικά ακόμα και οικονομικά χαρακτηριστικά. Η έμφυλη ταυτότητα αποτελεί μια δυναμική κατασκευή, η οποία τροποποιείται και εξελίσσεται μέσα στο πέρασμα του χρόνου (Γκασούκα, 2014).

Δεν είναι λίγοι αυτοί που πιστεύουν πως οι βιολογικές διαφορές μεταξύ των φύλων κατά την γέννηση του ατόμου διαμορφώνουν τους έμφυλους ρόλους ανδρών και γυναικών ή αναμένουν συγκεκριμένες κοινωνικές συμπεριφορές, υποστηρίζοντας κοινωνικές προσδοκίες. Σε αυτές συγκαταλέγονται ακόμα και καθημερινές συνήθειες αλλά ακόμα και στοιχεία της προσωπικότητας του εκάστοτε ατόμου με βάση το φύλο του (Healey, Stepnick and Healey, 2020). Ο συνδυασμός τόσο των έμφυτων όσο και των εξωτερικών ή περιβαλλοντικών στοιχείων αποτελεί την έμφυλη ταυτότητα. Ορισμένες φορές η έμφυλη ταυτότητα αντικατοπτρίζει τον ρόλο του φύλου στη κοινωνία και αποτελεί τον τρόπο εξωτερίκευση του. Ορισμένες φορές πάλι η έμφυλη ταυτότητα και ο ρόλος του φύλου στην κοινωνία διαφέρουν εκ διαμέτρου. Αυτό συμβαίνει όταν το άτομο αναγνωρίζει τον εαυτό του με διαφορετικό τρόπο από τον τρόπο που χαρακτηρίστηκε κατά την γέννηση του.

Σημαντικό στοιχεία για την μελέτη της ταυτότητας αποτελεί το γεγονός πως η έμφυλη ταυτότητα αποτελεί μόνο ένα μέρος της γενικής ταυτότητας του ατόμου. Μάλιστα οι ταυτότητες αυτές πολλές φορές αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους. Τέτοιου είδους ταυτότητες περιλαμβάνουν την θρησκεία και την φυλή, την κοινωνική τάξη, τις σεξουαλικές προτιμήσεις, ακόμα και τις σωματικές και διανοητικές ικανότητες του ατόμου (Connell, 2002).

Κλείνοντας αυτή την υποενότητα και ως εισαγωγή στην επόμενη, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως η ταυτότητα του φύλου αποτελεί αυτοπροσδιορισμό και μόνο του ατόμου για το φύλο του και την αίσθηση που έχει το ίδιο, χωρίς να περιλαμβάνει σε καμία περίπτωση τον σεξουαλικό του προσανατολισμό.

1.4 Σεξουαλική ταυτότητα

Ο όρος σεξουαλικότητα εντοπίζεται πρώτη φορά σε γραπτά κείμενα του 19^{ου} αιώνα και αντικατοπτρίζει την ανάγκη των ατόμων για προσωπική ολοκλήρωση και αγάπη (Αντωνοπούλου, 1999). Μια άλλη άποψη εκφράζει πως η σεξουαλική ταυτότητα αφορά τις σκέψεις και τις συμπεριφορές του ατόμου που σχετίζεται με την επιθυμία για το συναίσθημα του έρωτα, γεγονός που την καθιστά πολύπλευρη και δυναμική έννοια (Tiefer, 2000). Η σεξουαλική ταυτότητα είναι κάτι που σχετίζεται με διαφορετικούς παραμέτρους όπως η προσωπικότητα, το βιολογικό στοιχείο της γέννησης και του υποβάθρου, καθώς και η προσωπική αντίληψη του ίδιου του εαυτού.

Σύμφωνα με μια θεωρία η σεξουαλική ταυτότητα σχετίζεται και με την εξουσία. Σύμφωνα με αυτή την θεωρία η σεξουαλική ταυτότητα διαμορφώνεται με βάση τις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις του ατόμου με τον περίγυρό του (Callis, 2009). Η εξουσία, η οποία σχετίζεται με τους κοινωνικούς κανόνες και διαμορφώνει την όψη που οφείλει το φύλο να έχει με βάση τις νόρμες της κοινωνίας, προβάλλοντας τες στο δίπολο άνδρας και γυναίκα (Butler, 2006). Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό πως η σεξουαλικότητα σχετίζεται με το φύλο. Αντίθετα όμως το φύλο δεν αποτελεί βάση για την σεξουαλική ταυτότητα του ατόμου (Callis, 2009).

Αν και δεν είναι πολιτικά ορθό, στην σημερινή εποχή έχει επικρατήσει να θεωρείται φυσιολογική η εκδήλωση σεξουαλικού ενδιαφέροντος προς το άλλο φύλο και όχι προς το όμοιο. Η άποψη αυτή υποστηρίζει πως το «κανονικό» είναι ο σεξουαλικός προσανατολισμός να περιλαμβάνει αποκλειστικά και μόνο την ετεροφυλοφιλία. Η ετεροφυλοφιλία αναπαράγεται ως αποδεκτή συμπεριφορά και των δυο φύλων μέσω κοινωνικών, θεσμικών, νομικών και πολιτισμικών πρακτικών και στάσεων σχετικά με την σεξουαλικότητα που οφείλουν να επιδεικνύουν (Seidman, 2009). Η άποψη αυτή προαπαιτεί την δυαδική ύπαρξη των φύλων (αρσενικό-θηλυκό) και σχετίζεται με τον θεσμό της ετεροφυλοφιλίας στα κοινωνικά δρώμενα (Γαλανού, 2014).

Η ετεροφυλοφιλία ορίζεται ως η αποκλειστική έλξη από το αντίθετο φύλο, τη οποία θεωρεί την μόνη φυσιολογική και φυσική έκφραση του ανθρώπινου είδους. Σε αυτόν τον ορισμό συμφωνούν αρκετοί μελετητές μεταξύ των οποίων ο Kitzinger (2005) και ο Torkelson (2012). Η ετεροφυλία είναι μια πεποίθηση η οποία διαχωρίζει τα μέλη της κοινωνίας, καθώς αποκλείει οτιδήποτε μη ετεροφυλοφιλικό, το οποίο παραβιάζει τον δυϊσμό των δύο βιολογικών φύλων, περιθωριοποιεί τα μη κανονικά είτε με την καταπίεση είτε με το να αγνοεί την ύπαρξη τους, μέσω κοινωνικών πρακτικών, απόψεων και πολιτικών (Γαλανού, 2014).

Η πεποιθήση της ετεροκανονικότητας είναι ένα φαινόμενο που επηρεάζει τους πολίτες της κοινωνίας, ανεξάρτητα από την προσωπική τους σεξουαλική προτίμηση. Η ετεροκανονικότητα ορίζει τις προδιαγραφές για τον τρόπο δράσης και σεξουαλικής εμπειρίας των ατόμων με βάση αποκλειστικά το φύλο. Με αυτό τον τρόπο δημιουργεί κατηγορίες ατόμων που μπορούν να αποδέχονται ή όχι αυτές τις δράσεις εντός των κοινωνικών πλαισίων (Seidman, 2009). Οι πεποιθήσεις αυτές δημιουργούν όπως είναι φυσικό έντονες επικρίσεις. . Ειδικότερα παλιότερα δεν ήταν λίγες οι φορές που επικρατούσε η άποψη πως ορισμένα άτομα είναι προνομιούχα λόγω της σεξουαλικής τους προτίμησης σε αντίθεση με άλλα (Ingraham, 1994). Η άποψη αυτή δημιουργεί επομένως μια κατηγορία ατόμων εντός του κοινωνικού ιστού με περισσότερο κύρος και προνόμια, με μοναδικό κριτήριο την ετεροσεξουαλικότητα τους.

Ο ριζοσπαστικός φεμινισμός από την άλλη πλευρά υποστηρίζει για παράδειγμα πως η ετεροσεξουαλικότητα δεν είναι κάποια φυσική επιλογή αλλά αποτέλεσμα των χρόνιων πατριαρχικών προκαταλήψεων και ιεράρχησης της κοινωνίας με τέτοιο τρόπο που η ετεροσεξουαλικότητα να επιβάλλεται στους πολίτες της. Σύμφωνα με αυτή την άποψη είναι και η θεωρία queer, η οποία υποστηρίζει επίσης πως η ετεροσεξουαλικότητα δεν είναι φυσική. Πέρα από την άρνηση αυτή εντάσσει και την άποψη πως είναι αδύνατη η ύπαρξη μιας «φυσιολογικής» σεξουαλικότητας, αδυνατεί να αποδεχτεί ακόμα και όρους που θεωρούνται δεδομένοι όπως οι χαρακτηρισμοί «άνδρας» και «γυναίκα».

Πιο ριζοσπαστικοί στην άποψη τους σχετικά με την σεξουαλικότητα του ατόμου είναι ο Moradi και συν., καθώς ταυτίζουν την σεξουαλικότητα (ως διάσταση) του ατόμου με την σεξουαλική ταυτότητα. Η σεξουαλική ταυτότητα σχετίζεται με τις προσωπικές και σωματικές ανάγκες του ατόμου, τον τρόπο εκδήλωσης της αντίληψης του για την σεξουαλική ζωή και τον τρόπο επιλογής τη έκφρασης της (Moradi *et al.*, 2009).

Στην εποχή μας, παρά τις θεωρίες και τις απόψεις που έχουν εκφραστεί φαίνεται πως ακόμα δεν έχει βρεθεί ένα κοινό σημείο αναφοράς. Οι κοινωνίες και οι πολιτισμοί στην πλειοψηφία τους δεν διαθέτουν όρους για κάποιο φύλο μεταξύ των δυο βιολογικών (αρσενικό και θηλυκό). Το ίδιο συμβαίνει και με την σεξουαλική ταυτότητα. Οι Grossman, D'Augelli και Frank στο άρθρο τους το 2011 πιστεύουν πως αυτή η «παράλειψη» συμβαίνει εξαιτίας των κοινωνικών προσδοκιών που υπάρχουν (Grossman, D'augelli and Frank, 2011). Ακόμα και οι δυτικές κοινωνίες που θεωρούνται πρωτοπόρες στα ανθρώπινα δικαιώματα είναι δομημένες με γνώμονα την θεσμική ετεροσεξουαλικότητα, ως το μόνο σεξουαλικό πρότυπο, κρίνοντας και περιορίζοντας οποιαδήποτε άλλη μορφή σεξουαλικής επιθυμίας (Χαλκιά, 2011). Θεμέλιο λίθο

αυτής της νοοτροπίας αποτελεί το επιχείρημα πως η τεκνοποίηση και η δημιουργία οικογένειας σύμφωνα με την φύση μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω της ετεροσεξουαλικότητας (Kowalski and Scheitle, 2020).

Στο σημείο που συμφωνούν οι επιστήμονες από διάφορους κλάδους που ασχολούνται με το θέμα είναι το γεγονός πως η ταυτότητα διαμορφώνεται και εξελίσσεται ήδη από την παιδική ηλικία μέσω του λόγου, ενώ παγιώνεται μέσω της εξουσίας. Συμπερασματικά η δημιουργία της ταυτότητας επηρεάζεται από τις αναπαραστάσεις της καθημερινότητας μέσα στην κοινωνία, τις σχέσεις με τους άλλους, τον πολιτισμό, τις κατηγοριοποιήσεις και τις παραμέτρους μέσα στις οποίες κινείται (Λαγουμίδου, 1996). Οι παραπάνω κατηγορίες μπορούν να συμπεριληφθούν στην έννοια του «κοινωνικού περιγύρου».

Αυτός είναι και ο λόγος που ορισμένες φορές η σεξουαλική ταυτότητα των ατόμων έχει επηρεαστεί και στιγματιστεί από τον κοινωνικό περίγυρο. Ο στιγματισμός αυτός έχει οδηγήσει μάλιστα και στην περιθωριοποίηση ατόμων με διαφορετική σεξουαλική ταυτότητα από την παρέα, δυσκολεύοντας ακόμα περισσότερο το άτομο να οικοδομήσει την ταυτότητα του (Mohr and Kendra, 2011). Η διαμόρφωση οποιασδήποτε σεξουαλικής ταυτότητας είναι αποτέλεσμα προσωπικών και ατομικών παραμέτρων ως τον τρόπο βίωσης του εαυτού του, είτε αυτό οδηγήσει σε ομοφυλοφιλία είτε σε ετεροφυλοφιλία (Μίχος and Φίγγου, 2020). Οι κοινωνικοί παράγοντες επηρεάζουν την διαμόρφωση αυτή μέσω του τρόπου που το ίδιο το άτομο επιλέγει να εξωτερικεύσει την σεξουαλικότητα του.

2. Εκπαίδευση και Διακρίσεις-Σtereότυπα

2.1 Η θέση της εκπαίδευση σήμερα

Σήμερα η συμμετοχή αγοριών και κοριτσιών στην εκπαίδευση δεν παρουσιάζει διαφορές συμμετοχής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αντίθετα, παρατηρείται διαφορά στη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση (Europäische Kommission, 2000). Το εκπαιδευτικό σύστημα στη χώρα μας κατοχυρώνει θεσμικά την ισότητα μεταξύ των δυο φύλων. Επίσης, στο πλαίσιο της ισότητας επιζητείται η πολύπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και μαθητριών, ανεξάρτητα από το φύλο, την καταγωγή και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, με στόχο την δημιουργία ολοκληρωμένων ανθρώπων.

2.1.1 Η έννοια των διακρίσεων

Η προέλευση της λέξης διάκριση προέρχεται ετυμολογικά από το λατινικό ρήμα *discriminatio*. Η ελληνική απόδοση του ρήματος αυτού είναι «διαχωρίζω». Ο ορισμός της διάκρισης είναι κάτι δύσκολο καθώς η έννοια της είναι κάτι πολύπλοκο. Όπως επισημαίνουν και ο Θεοφιλόπουλος και η Σπίνου ακόμα και Διεθνείς Συμβάσεις και συμφωνίες όπως η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν έχουν καταφέρει να συμφωνήσουν σε έναν κοινό ορισμό (Θεοφιλόπουλος and Σπίνου, 2015). Ελλείψη ενός κοινού ορισμού οι διακρίσεις ορίζονται και διαμορφώνονται με βάση το είδος και την εκάστοτε περίπτωση.

Ως εκ τούτων ως διάκριση έχει παγιωθεί να αναγνωρίζεται ως διάκριση οποιαδήποτε διαφορετική αντιμετώπιση ατόμων ή ομάδων, τα οποία διαθέτουν χαρακτηριστικά ή πραγματοποιούν κάποια ενέργεια που διαφοροποιείται από την πλειοψηφική ομάδα της κοινωνίας. Η συμπεριφορά αυτή αποκλείει την ομάδα ή/και το άτομο από βασικές ελευθερίες, αγαθές ακόμα και ευκαιρίες, ενώ η υπόλοιπη κοινωνία συνεχίζει και τις απολαμβάνει κανονικά. Δεν είναι λίγες οι φορές που η διάκριση αυτή δύναται να προκαλέσει επιβλαβείς συνέπειες. Οι πιο συνηθισμένες διακρίσεις στα πλαίσια της κοινωνίας σχετίζονται με το φύλο και την φυλή, την εθνικότητα αλλά και την ηλικία (Hughes and Kroehler, 2014).

Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως οι διακρίσεις μπορεί να είναι είτε έμμεσες, είτε άμεσες (Νάτση and Παπά, 2019). Ως άμεση διάκριση χαρακτηρίζεται η ύπαρξη ή πρόθεση αποκλεισμού ατόμου ή ομάδας. Ως έμμεση χαρακτηρίζεται κάποια συγκεκριμένη πολιτική ή και διάταξη, οι οποίες στην ουσία τους αποκλείουν ή περιθωριοποιούν ομάδες με συγκεκριμένα

χαρακτηριστικά (Θεοφιλόπουλος and Σπίνου, 2015). Φυσικά, όπως είναι αναμενόμενο οι διακρίσεις προέρχονται από τα στερεότυπα που διέπουν την κοινωνία και από τις «καλές πρακτικές» που έχουν εγκατασταθεί σε αυτή. Η αντιμετώπιση των στερεότυπων είναι σημαντική, καθώς αυτά μπορεί να προκαλέσουν αρνητικά και υποτιμητικά συναισθήματα απέναντι σε συνανθρώπους, αλλά ακόμα χειρότερα να μετεξελιχθούν και σε έντονα συναισθήματα μίσος και προκαταλήψεων. Η αρνητική στάση δημιουργεί αρνητική στάση και προκαταλήψεις, εντείνοντας τις διακρίσεις.

2.1.2 Σεξισμός και έμφυλες διακρίσεις

Οι συμπεριφορές και οι προσδοκίες του φύλου (ανδρών και γυναικών) αναπτύσσονται μέσω ποικίλων πολιτισμικών και κοινωνικών κριτηρίων, τα οποία συμβάλλουν στην και στην υιοθέτηση στερεοτύπων με βάση αυτά (Γιαννακόπουλος, 2006). Η διαφοροποίηση που «απαιτείται» από την κοινωνία για κάθε φύλο, αναπαράγεται μέσω της κοινωνικοποίησης του ατόμου (Connell, 2002). Οι διαφοροποιήσεις αυτές αποδεικνύονται και μέσω των ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς. Τα αποτελέσματα αναφέρουν πως οι προσδοκίες αλλάζουν για τα δυο φύλα με βάση τις διακρίσεις και τα στερεότυπα. Στις περισσότερες μάλιστα τα δυο φύλα θεωρούνται ανισότιμα με το γυναικείο φύλο να θεωρείται πάντα κατώτερο του αρσενικού (Chodorow στο (Αντωνοπούλου, 1999). Οι κοινωνικές αυτές διακρίσεις φαίνεται πως σχετίζονται με τον βιολογικό ρόλο κάθε φύλου και τον ρόλο του στην διαδικασία αναπαραγωγής, διαδικασία κατά την οποία η γυναίκα συνεχίζει να είναι κατώτερη και υποταγμένη στον άνδρα (Μαραγκουδάκη, 2000).

Η διακρίσεις που εντοπίζονται με βάση το φύλο έχουν δημιουργήσει την έννοια των έμφυλων διακρίσεων. Ως έμφυλη διάκριση ορίζεται επομένως, η δυσμενή μεταχείριση (είτε άμεση είτε έμμεση) σε μια κατάσταση του ενός φύλου σε σχέση με το άλλο για την ίδια κατάσταση. Οι έμφυλες διακρίσεις έχουν τέτοια έκταση που ακόμα και Διεθνείς Οργανισμοί έχουν αναγνωρίσει την διάκριση αυτή, δημιουργώντας την Σύμβαση για την Εξάλειψη των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών, γνωστή με τα αγγλικά αρχικά ως EDAW. Η σύμβαση αυτή αναγνωρίζει ως έμφυλη διάκριση τον οποιοδήποτε αποκλεισμό ή/και περιορισμό που έχει ως στόχο ή αποτέλεσμα την υπονόμηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών στις γυναίκες.

Τις περισσότερες φορές οι έμφυλες διακρίσεις ταυτίζονται με τον σεξισμό. Ο σεξισμός περιλαμβάνει οποιαδήποτε μορφή διάκρισης ή απόκλισης εξαιτίας του φύλου (Δασκαλάκης, 2014). Επίσης, ο σεξισμός σχετίζεται με την αναπαραγωγή πεποιθήσεων και δράσεων

ανισότητας και ανωτερότητας αποκλειστικά με βάση το φύλο. Από αυτές τις δράσεις και απόψεις δεν αποκλείονται οι θεσμικές αποφάσεις και πολιτικές, οι οποίες δημιουργούν χάσμα και διαφορετική πολιτική μεταξύ των δυο φύλων, με το γυναικείο φύλο να είναι εκείνο το οποίο τοποθετείτε στην υποδεέστερη θέση.

Σε πολλές χώρες έχει θεσμοθετηθεί και κατακυρωθεί η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Παρόλα αυτά σε πολλές χώρες ισχύουν ακόμα νόμοι και πλαίσια που αντιμετωπίζουν με δυσμένεια τις γυναίκες. Με δυσμένεια δεν αντιμετωπίζεται μόνο το γυναικείο φύλο, ωστόσο, αλλά και διεμφυλικά και ομοφυλόφιλα άτομα (Δασκαλάκης, 2014). Ο σεξισμός σε αυτές τις περιπτώσεις (αλλά και γενικότερα) είναι μια έννοια που ταυτίζεται με την ομοφοβία και μάλιστα ορισμένοι κάνουν λόγο και για «δυο όψεις του ίδιου νομίσματος».

Η γλώσσα και ο τρόπος επικοινωνίας και χρήσης της συνδέεται στενά με την διατήρηση και συνέχιση από γενιά σε γενιά των σεξιστικών στερεοτύπων μέσα στη κοινωνία (Χρηστίδης *et al.*, 2001). Η χρόνια χρήση στερεοτυπικών φράσεων και γλωσσικών εκδηλώσεων δυσχεραίνουν την αναγνώριση τέτοιων περιστατικών, αφού πρόκειται για ριζωμένες βαθιά κοινωνικές εκφράσεις και κατασκευές που χρησιμοποιούνται μέσω της επικοινωνίας στην καθημερινότητα των πολιτών. Η κοινωνική συνείδηση, είναι επομένως, εμποτισμένη με στερεότυπα κατά του γυναικείου φύλου και κοινωνικές εκφράσεις που υποτιμούν την θέση της γυναίκας στην κοινωνία.

Συμπερασματικά, μπορεί να γίνει λόγος για πρόοδο και επιτυχίες λείανσης των διαφορών μεταξύ των δυο φύλων σε μεγάλο βαθμό, χωρίς όμως αυτή η πρόοδος να εμποδίζει την ύπαρξη άνισων πολιτικών και αντιλήψεων σε όλο το κοινωνικό φάσμα. Διακρίσεις με βάση το φύλο και σεξισμός υπάρχουν τόσο στα πλαίσια της οικογένεια, όσο και στο εργασιακό αλλά και το φιλικό περιβάλλον όλων των γυναικών.

2.2 Διακρίσεις στην εκπαίδευση

Οι διακρίσεις προφανώς δεν εξαιρούνται από τον κλάδο της εκπαίδευσης. Το ζήτημα των διακρίσεων στην εκπαίδευση αφορά μάλιστα και σε πολλές παραμέτρους. Αν και έχουν σημειωθεί και εδώ βήματα προόδου με σκοπό τον περιορισμό και εξάλειψη τους, υπάρχει ακόμα ένα μεγάλο μέρος αυτών που καταφέρνει και επιβιώνει ακόμα και σήμερα. Εξάλλου, το εκπαιδευτικό περιβάλλον είναι φορέας των κυριάρχων κοινωνικά πεποιθήσεων (Φρόση, 2010). Στις προσπάθειες εξάλειψης των διακρίσεων στην εκπαίδευση συγκαταλέγονται ευκαιρίες για ισότιμη αντιμετώπιση και προώθηση, χωρίς περιορισμό λόγω φύλου. Μάλιστα η προσπάθεια

αυτή βρίσκει γόνιμο έδαφος τόσο στους εκπαιδευτικούς όσο και στους μαθητές (European Commission. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. Eurydice., 2010).

2.2.1 Έμφυλες διακρίσεις - σεξισμός στην εκπαίδευση

Δεν είναι λίγοι οι επιστήμονες που ασχολούνται με το θέμα και εκφράζουν την άποψη πως το ίδιο το σχολείο μαθαίνει και προωθεί την διάκριση και την υποταγή του γυναικείου φύλου στο αρσενικό (Arnot, 2006). Επίσης, έχουν εκφραστεί και οι απόψεις πως το σχολείο είναι φορέας αναπαραγωγής στερεοτυπικών θέσεων και στάσεων υπέρ κάποιας κυρίαρχης ομάδας (Bourdieu and Passeron, 2014).

Κάποιες από τις πιο συχνές μορφές διακρίσεων στην εκπαίδευση είναι τα στερεότυπα και ο γλωσσικός σεξισμός. Τα δυο αυτά φαινόμενα συναντιόνται τόσο στην αντιμετώπιση εκπαιδευτικών με την ίδια βαθμίδα αλλά τόσο και σε εκπαιδευτικούς που δεν έχουν την ίδια θέση ευθύνης εντός του σχολικού περιβάλλοντος. Στην διαιώνιση των έμφυλων διακρίσεων σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και τα σχολικά εγχειρίδια, που πολλές φορές αναφέρουν στερεοτυπικές αντιλήψεις σχετικά με τους έμφυλους ρόλους (Karintzaidis *et al.*, 2016). Αυτή η τάση είναι τόσο φανερή, που αρκετοί είναι οι μελετητές που επισημαίνουν την ανάγκη προώθησης ίσων αντιλήψεων σχετικά με τα δυο φύλα, χωρίς να προωθείται το ανδρικό ως προνομιούχο (Gounias and Alexopoulos, 2018).

Όπως είναι αναμενόμενο οι αντιλήψεις και προκαταλήψεις με βάση το φύλο έχουν διαποτίσει και τις επιλογές των μαθητών. Δεν είναι λίγες οι φορές που καθηγητές και γονείς έχουν διαφορετικές προσδοκίες από τους μαθητές με βάση το φύλο τους, κάτι που οδηγεί τους μαθητές με την σειρά τους να δημιουργούν τις ίδιες προσδοκίες. Έτσι παρατηρείται πολύ έντονα το φαινόμενο τα κορίτσια να θεωρούνται αδύναμα συγκριτικά με τα αγόρια στις θετικές επιστήμες και να κατευθύνονται να ακολουθήσουν πιο θεωρητικές σχολές και μαθήματα. Έρευνες έχουν δείξει μάλιστα, πως ήδη από τη δημοτική εκπαίδευση, τα κορίτσια έχουν λιγότερες πιθανότητες να παίζουν με παιχνίδια που σχετίζονται με το χώρο και την επιστήμη από ότι τα αγόρια (Jirout and Newcombe, 2015), ενώ άλλες έρευνες έχουν δείξει πως τα κορίτσια επηρεάζονται από τις στερεοτυπικές κοινωνικές πεποιθήσεις. Μάλιστα οι πεποιθήσεις αυτές επηρεάζουν από ένα σημείο και μετά το επαγγέλματα που θα επιλέξουν (O’Dea *et al.*, 2018).

Οι έμφυλες ανισότητες και η αναπαραγωγή τους είναι σημαντικές και εντοπίζονται με έμμεσες εκφάνσεις στην σχολική ζωή. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνεται στο σχολικό πρόγραμμα, την επικοινωνία (είτε λεκτική είτε μη λεκτική) αλλά και στη σχέση μεταξύ

μαθητών και εκπαιδευτικών. Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τα σεξιστικά στερεότυπα και αντιλήψεις γίνονται έμμεσα, μέσω παγιωμένων και μεροληπτικών πρακτικών με έμφυλα στοιχεία. Αυτό συμβαίνει καθώς ακόμα και οι εκπαιδευτικοί πολλές φορές δεν αντιλαμβάνονται τις έμφυλες διακρίσεις που προβάλλουν και τους έμφυλους ρόλους που αναπαράγουν. Η συμβολή των εκπαιδευτικών στην αναπαραγωγή τέτοιων διακρίσεων συνεχίζεται ακόμα και όταν οι ίδιοι αντιλαμβάνονται την ύπαρξη στερεοτυπικών αντιλήψεων και προκαταλήψεων εντός του σχολικού περιβάλλοντος. Ο λόγος είναι πως αδυνατούν να εντοπίσουν την πηγή προέλευση και τον τρόπο λειτουργίας τους στην προσωπική τους ζωή, αδυνατώντας να τις καταπολεμήσουν και πολλές φορές να τις εκδηλώνουν και οι ίδιοι (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006).

Οι παθογένειες αυτές αναγνωρίστηκαν και από την ελληνική πολιτεία, η οποία με νόμο το 2018 (Ν. 4531/2018) με τον οποίο εισηγήθηκε νέες ρυθμίσεις για την καταπολέμηση των διακρίσεων με βάση το φύλο στην εκπαίδευση. Ελπιδοφόρα είναι μάλιστα και η πρόταση εισαγωγής οπτικής «φύλου» σε όλες τις εκδοχές και βαθμίδες εκπαίδευσης (Νάτση and Παπά, 2019).

2.2.2 Ομοφοβία στην εκπαίδευση

Οι διακρίσεις και τα στερεότυπα στην εκπαίδευση δεν περιορίζονται μόνο στις έμφυλες διακρίσεις και τον διαχωρισμό άνδρα με γυναίκα. Μάλιστα, οι διακρίσεις που αφορούν διακρίσεις με βάση την σεξουαλική προτίμηση είναι ακόμα πιο έντονες και κατακριτέες.

Οι διακρίσεις που βασίζονται στον σεξουαλικό προσανατολισμό ή τον τρόπο με τον οποίο το άτομο ορίζει το φύλο του περιλαμβάνουν όλες τις διακρίσεις, τους αποκλεισμούς-περιορισμούς ή και τις προτιμήσεις με γνώμονα τον σεξουαλικό προσανατολισμό και τον τρόπο αναγνώρισης του ατομικού φύλου. Οι διακρίσεις αυτές έχουν ως στόχο ή και ως τελικό αποτέλεσμα την ακύρωση της ισότητας και την διαφοροποίηση απέναντι στον νόμο, την έλλειψη αναγνώρισης της επιλογής, της απόλαυσης και της άσκησης των ελευθεριών τους με βάση τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδης ελευθερίες σε ίση βάση με τους υπόλοιπους.

Η ομοφοβία ως έννοια αναφέρθηκε πρώτη φορά στην Αμερική από τον ψυχολόγο George Weinberg, ορίζοντας την ως τον φόβο που αισθάνεται ένα άτομο, όταν βρίσκεται κοντά σε ομοφυλόφιλους (Herek, 2004). Ο ομοφοβία στοχεύει άτομα που έχουν διαφορετική σεξουαλική ταυτότητα από την κανονικά αποδεκτή. Ο όρος αυτός περιλαμβάνει όλο το φάσμα αρνητικών απόψεων και στάσεων, ακόμα και την απέχθεια, προς την ομοφυλοφιλία. Η

ομοφοβία έχει συσχετιστεί έντονα τα τελευταία χρόνια με τον αποκλεισμό από θεσμούς και ευκαιρίες, των ατόμων της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, ενώ οι ρίζες του εδρεύουν στον επιχειρήμα της «κανονικότητας» της ετεροσεξουαλικότητας. Η επίδραση αυτού του φαινομένου έχει ως αποδέκτες τα άτομα με ομοφυλόφιλη ή λεσβιακή ταυτότητα (Morrow, 2001). Πέρα από αυτό η ομοφοβία διαταράσσει τους παραδοσιακούς ρόλους ανδρών και γυναικών στην κοινωνία, όπως η αναπαραγωγή. Η κύρια άποψη των ομοφοβικών ατόμων είναι πως οι ομοφυλόφιλοι, οι αμφιλόφυλοι και οι τρανσέξουαλ είναι άτομα άρρωστα, ανήθικα και κατώτερα από τους ετεροφυλόφιλους (Tate and Longo, 2004). Ο όρος επομένως, περιλαμβάνει τα αρνητικά συναισθήματα του φόβου, του άγχους και του μίσους προς την ομοφυλοφιλία. Τα συναισθήματα αυτά είναι δυνατόν να βιώνονται τόσο από την κοινωνία προς το άτομο όσο και από το ίδιο το άτομο προς τον εαυτό του (Herek, 2004).

Όλα τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα την εσωτερικευμένη ομοφοβία, δηλαδή τον φόβο και την αμφισβήτηση του ίδιου του εαυτού, μέσω των εσωτερικευμένων κοινωνικά ομοφοβικών στερεοτύπων και στάσεων (Meyer, 1995). Τα κύρια συμπτώματα που προκαλούνται είναι οι συγκρούσεις με το «εγώ» του ατόμου, έλλειψη αυτοπεποίθησης και έντονη υποτίμηση του ίδιου (Herek, 2004).

Τα στερεότυπα αυτά και οι εκδηλώσεις των διακρίσεων εντοπίζονται στο σχολικό περιβάλλον μέσω των σεξουαλικών πειραγμάτων, των υπονοουμένων για την ταυτότητα του ατόμου και στη πιο βαριά μορφή τους με σχόλια και λεκτική βία. Σε παλιότερε εποχές ή και στο επίπεδο μαθητών αυτά μπορεί να οδηγήσουν και σε άσκηση σωματικής κακοποίησης. Το σύνολο αυτών των πρακτικών αποτελούν πρακτικές έκφρασης της ομοφοβίας, μοναδικό κίνητρο της οποίας αποτελεί η αντιπάθεια και η δυσαρέσκεια απέναντι στην ομοφυλοφιλία (Herek, 2004).

2.2.3 Διακρίσεις λόγω σεξουαλικών προτιμήσεων στην εκπαίδευση

Το σχολείο είναι συνυφασμένο με την ασφάλεια και την υποστήριξη. Θεωρείται ένας χώρος στα πλαίσια των οποίων όλη η κοινότητα (μαθητές, εκπαιδευτικοί, επισκέπτες και εργαζόμενοι) μπορούν να αλληλοεπιδράσουν με θετικό τρόπο, αναπτύσσουν σχέση εμπιστοσύνης και είναι όλοι ίσοι απέναντι στις ευκαιρίες και την πρόσβαση σε αυτό (Wright, Smith and Whitney, 2019). Παρόλα αυτά, έρευνες έχουν διαπιστώσει κατά καιρούς πως το σχολικό περιβάλλον δεν είναι πολλές φορές το ασφαλές περιβάλλον που θα έπρεπε, αλλά είναι ένα περιβάλλον στο οποίο άτομα κρίνονται και διακρίνονται εξαιτίας της σεξουαλικότητας τους (Darais, 2014), (Khayatt and Iskander, 2020).

Όπως και κάθε οργανισμός έτσι και στο σχολικό περιβάλλον παρουσιάζονται συμπεριφορές και περιστατικά ομοφοβίας. Οι στάσεις αυτές ενισχύουν τα στερεότυπα που σχετίζονται με μη «κανονικές» ταυτότητες σεξουαλικότητας και διαιώνίζουν την αρνητική στάση, αποσιωπώντας ανάλογα περιστατικά (McCormack, 2012). Είναι συνηθισμένο επίσης πολλές φορές τα αρνητικά περιστατικά προς ομόφυλα άτομα αντιμετωπίζονται ως μη υπαρκτά και περιβάλλονται από σιωπή. Σημαντικό είναι πως τα σχολεία δεν διαθέτουν πολιτικές και μεθόδου προστασίας ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων. Αντίθετα, υπάρχουν πολιτικές ενίσχυσης των διακρίσεων αυτών και υποστηρίζουν έμμεσα τις ομοφοβικές συμπεριφορές (Walker, 2015).

Η έλλειψη πολιτικών ενισχύεται και από την συμπεριφορά των καθηγητών. Η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών – αν όχι όλοι- θεωρούν το θέμα της ομοφυλοφιλίας ταμπού για το σχολικό περιβάλλον και προσπαθούν να αποφεύγουν τις συζητήσεις περί σεξουαλικού προσανατολισμού, ειδικά αν αυτές δεν είναι ετεροφυλοφιλικές (Goldstein, Collins and Halder, 2007). Το ζήτημα της αναφοράς και κατά επέκταση της ευαισθητοποίησής προς την ομοφυλοφιλία απουσιάζει πλήρως από τα σχολεία, ενώ ολοένα και ενισχύεται ο εκφοβισμός στο σχολικό περιβάλλον.

Εκπαιδευτικοί και μαθητές δεν μπορούν να αντιληφθούν τα όρια και τις διαφορές των «διαφορετικών» ατόμων εντός του σχολείου (Walker, 2015), με αποτέλεσμα οι δεύτεροι να νιώθουν το «στίγμα» και την έλλειψη «κανονικής συμπεριφοράς». Αυτό που λαμβάνουν από τους υπόλοιπους είναι εκφοβισμό, διάκριση, παρενοχλήσεις με μόνη αιτιολογία την σεξουαλική τους διαφοροποίηση. Δεν είναι λίγα τα περιστατικά που τα ομοφοβικά σχόλια από καθηγητές και μαθητές έχουν ως αποδέκτες μαθητές, τα οποία ωστόσο δεν αναγνωρίζονται και πραγματοποιείται καμία παρέμβαση συμμόρφωσης (Ηλιοπούλου *et al.*, 2018).

Τα παραπάνω περιστατικά έχουν δείξει πως οδηγούν τους «διαφορετικούς» μαθητές σε απομονωτικές συμπεριφορές και την αποφυγή παρουσίας στο σχολείο. Αρκετοί μαθητές προσποιούνται ασθένεια με σκοπό να αποφύγουν να πάνε σχολείο (Rivers, 2001) ή καθυστερούν ή δεν βγαίνουν καθόλου στα διαλείμματα για να μην υπάρχει η πιθανότητα να δεχτούν ομοφοβική συμπεριφορά (Ηλιοπούλου *et al.*, 2018). Από την άλλη πλευρά, μελέτη των Δεληγιάννη – Κουϊμτζή και Σακκά (2007) έδειξε πως το χαρακτηριστικό της ομοφυλοφιλίας, δηλαδή το γεγονός ότι κάποιος έλκεται από το ίδιο φύλο, δεν αποτελεί τον μοναδικό λόγο κριτικής. Μαθητές και εκπαιδευτικοί πολλές φορές ανησυχούν για το γεγονός πως μπορεί και οι ίδιοι να ανήκουν στην ίδια κατηγορία, πράγμα που τους προκαλεί φόβο. Έτσι, στην πραγματικότητα τα άτομα αυτά στην πραγματικότητα δεν φοβούνται το

διαφορετικό (ομοφυλοφιλία) αλλά την πιθανότητα να ανήκουν σε αυτό (ομοφοβία) (Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, and Σακκάς, 2007).

Ακόμα και οι εκπαιδευτικοί που ανήκουν στην κοινότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ έχουν εκφράσει την δυσαρέσκεια τους καθώς ούτε ασφαλείς αισθάνονται στο σχολείο αλλά ούτε μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές με τις ίδιες ιδιαιτερότητες (Wright, Smith and Whitney, 2019). Δεν είναι λίγοι αυτοί που δήλωσαν πως προκειμένου να αποφύγουν ενοχλήσεις και σχόλια, κρύβουν την σεξουαλική τους προτίμηση, με στόχο να εναρμονιστούν με το «λάθος» πρότυπο κανονικότητας στο σχολικό περιβάλλον (Nearby, 2013).

Η απόκρυψη της σεξουαλικής ταυτότητας των εκπαιδευτικών σχετίζεται με βιώματα και συμπεριφορές που έχουν καταγραφεί στο σχολικό περιβάλλον σε ομοφυλόφιλα άτομα. Χαρακτηριστικά, οι εκπαιδευτικοί της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας έχουν αναφερθεί σε περιστατικά διακρίσεων και παρενοχλήσεων, παραμέλησης, υποτίμησης αλλά και αγνόησης του έργου που παράγουν από το σχολείο και τους συναδέλφους (Lugg and Tooms, 2010). Άλλη έρευνα με τα ίδια ερωτήματα έδειξε πως τα άτομα αυτά διακατέχονται από τα συναισθήματα του άγχους και της ανασφάλειας εξαιτίας του αποκλεισμού και της ομοφοβικής αντιμετώπισης (Smith *et al.*, 2008). Στην τελευταία έρευνα που μελετήθηκε οι καθηγητές αναφέρθηκαν σε ανισομερή φόρτο εργασίας, καταπάτηση των εργασιακών δικαιωμάτων τους και έλλειψη αναγνώρισης ή και προώθησης του παραγόμενου έργου τους (Ullman, 2020).

Απογοητευτικές έχουν φανεί πως είναι και οι δράσεις επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και των μαθητών σε ζητήματα σεξουαλικής διαφοροποίησης και περιορισμού του εκφοβισμού των ατόμων με διαφορετική σεξουαλική προτίμηση (Aguirre, Moliner and Francisco, 2021). Παρόλο που η κατάσταση αυτή θεωρείται ο κανόνας, τα τελευταία χρόνια έχει φανεί μια μικρή εμπλοκή και συνεισφορά του σχολικού περιβάλλοντος στη μείωση της αρνητικότητας και της υποτίμησης ομοφυλόφιλων μαθητών και εκπαιδευτικών (Wright, Smith and Whitney, 2019). Παρόλα αυτά, κρίνεται αναγκαία η προώθηση της ισότητας και στο εκπαιδευτικό προσωπικό αλλά και στους μαθητές, ανεξάρτητα από την σεξουαλικότητα τους.

Τέλος, το σχολείο έχει υποχρέωση να αναγνωρίσει και να αποδεχτεί ταυτότητες πέρα από την ετεροφυλοφιλική, την υπεράσπιση τους, καθώς και τα δικαιώματα των ατόμων αυτών. Τελικό στόχο οφείλει να αποτελεί η πλήρη εξάλειψη της ομοφοβίας από το σχολικό περιβάλλον. Γι' αυτό είναι σημαντικό, στην προσπάθεια αυτή να συμμετέχουν όχι μόνο όσοι επηρεάζονται προσωπικά από την κατάσταση, αλλά και οι ετεροφυλοφιλικοί, καθώς διαδραματίζουν και αυτοί ένα πολύ μεγάλο ρόλο σε αυτή την προσπάθεια.

Μέρος 2^ο – Ερευνητικό Μέρος

3. Μεθοδολογία και δεδομένα

3.1 Σκοπός της έρευνας

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας που προηγήθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια είχε ως στόχο να κάνει αντιληπτό πως τόσο οι διακρίσεις με βάση το βιολογικό φύλο, όσο και οι διακρίσεις με βάση την σεξουαλικότητα υπάρχουν στο χώρο της εκπαίδευσης. Μάλιστα οι διακρίσεις αυτές αφορούν πολλές φορές και το εκπαιδευτικό προσωπικό. Οι εκπαιδευτικοί μάλιστα είναι υπεύθυνοι και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην καταπολέμηση των διακρίσεων αυτών, οπότε είναι σημαντικό να πάψουν να διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στην αναπαραγωγή τους. Η βιβλιογραφία έδειξε πως τα στερεότυπα σχετικά με το φύλο σχετίζονται με παραδοσιακές αντιλήψεις για τους ρόλους των φίλων και τις προτιμήσεις τους. Οι διακρίσεις σχετικά με την σεξουαλικότητα σχετίζονται με ομοφοβικές αντιλήψεις, οι οποίες δημιουργούν στους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς το αίσθημα της παρείας στους κόλπους του σχολικού περιβάλλοντος.

Στόχος του πρακτικού μέρους της μελέτης αποτελεί η παρουσίαση των απόψεων και καταγραφή των τάσεων από τους εκπαιδευτικούς στην Ελλάδα, είτε βρίσκονται στην πρωτοβάθμια είτε στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Πιο αναλυτικά στόχος είναι ο εντοπισμός της ύπαρξης ή μη διακρίσεων με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα στην διοίκηση σχολικών μονάδων. Ο εντοπισμός και η ανάδειξη περιστατικών στερεοτύπων και περιστατικών διακρίσεων μεταξύ εκπαιδευτικών είναι το πρώτο βήμα για την καταπολέμηση τους. Αυτός είναι και ο λόγος που η μελέτη διερευνά την γνώμη των ίδιων των εκπαιδευτικών για τις διακρίσεις που ίσως αντιμετωπίζουν αλλά και τις πρακτικές τις οποίες θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση τους.

3.2 Τα ερωτήματα της εργασίας

Η βιβλιογραφία που παρουσιάστηκε στα προηγούμενα κεφάλαια έχει δείξει πως υπάρχουν στερεότυπα και διακρίσεις στο χώρο του σχολείου ακόμα και ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς. Για να μπορέσουμε όμως να καταλήξουμε σε ένα αντικειμενικό αποτέλεσμα και να αποδειχθεί αν αυτό το φαινόμενο υπάρχει ή όχι στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, οφείλουμε να συνδέσουμε και να συγκρίνουμε τα αποτελέσματα του ερευνητικού μας μέρους.

Επομένως, οι υποθέσεις που θα εξεταστούν στατιστικά στην συνέχεια είναι οι εξής:

H1: Ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς στην Ελλάδα υπάρχουν διακρίσεις και στερεότυπα με βάση το φύλο τους.

H2: Ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς στην Ελλάδα υπάρχουν διακρίσεις και στερεότυπα με βάση τη σεξουαλικότητα τους.

3.3 Μέθοδος έρευνας

Η προσπάθεια καταγραφής των απόψεων των εκπαιδευτικών και η αποτύπωση των απόψεων τους σχετικά με τα στερεότυπα και τις διακρίσεις έγινε μέσω της ποσοτικής έρευνας. Η ποσοτική έρευνα επιλέχθηκε, καθώς είναι αυτή που χρησιμοποιείται και αναγνωρίζεται διεθνώς ως η μέθοδος ανάλυσης, στάσης, συμπεριφοράς αλλά και πεποιθήσεων κατά την ανάλυση κοινωνικών φαινομένων και να καταγράψει απόψεις των ίδιων των ερωτώμενων (Cohen, Manion and Morrison, 2008). Η μέθοδος της ποσοτικής έρευνας βασίζεται στις οπτικές των ερωτώμενων και είναι η βασική παράμετρος της μεθόδου. Ακόμα ένα θετικό της ποσοτικής μεθόδου είναι η δυνατότητα συγκέντρωσης μεγάλου όγκου απαντήσεων και δεδομένων (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Η μέθοδος της ποσοτικής έρευνας επιτρέπει, τέλος, στον ερευνητή ή ερευνήτρια να θέσει ένα μεγάλο εύρος ερωτήσεων, συλλέγοντας και οργανώνοντας τα δεδομένα ώστε να τα αναλύσει αναδεικνύοντας το θέμα (Papanastasiou and Papanastasiou, 2016).

Έχοντας ως στόχο να εξεταστούν τα ερωτήματα της εργασίας και να φανεί αν όντως φαινόμενα διακρίσεων υπάρχουν μεταξύ των εκπαιδευτικών, δημιουργήθηκε ένα ερωτηματολόγιο, με βάση τις ανάγκες της έρευνας. Ως μελέτη αξιοποιήθηκε ένα δείγμα από 114 εκπαιδευτικών σε όλη την Ελλάδα, οι οποίοι απάντησαν στο ερωτηματολόγιο την περίοδο Οκτώβριο με Δεκέμβριο 2022.

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για την συγκέντρωση των αποκρίσεων δημιουργήθηκε αποκλειστικά για τις ανάγκες της παρούσας διπλωματικής. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε χωρίστηκε σε τρεις ενότητες. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τις δημογραφικές ερωτήσεις και τα χαρακτηριστικά εργασίας. Στο δεύτερο μέρος οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν σχετικά με περιστατικά διακρίσεων τόσο σε αυτούς όσο και σε συναδέλφους τους, καθώς και την αντίδραση τους σε τέτοιου είδους περιστατικά. Τέλος, στο τρίτο μέρος ζητήθηκε από τους εκπαιδευτικούς να απαντήσουν σχετικά με τρόπους αντιμετώπισης τέτοιων ερίδων περιστατικών διακρίσεων με βάση το φύλο ή την σεξουαλικότητα των ίδιων ή των συναδέρφων τους.

Η επιλογή των αντικειμένων έγινε μέσω της μεθόδου της τυχαίας επιλογής. Για τις ανάγκες προώθησης του ερωτηματολογίου δημιουργήθηκε το ερωτηματολόγιο (βλ. Παράρτημα Α) μέσω google forms, ώστε να καταστεί δυνατός ο διαμοιρασμός του. Το ερωτηματολόγιο προωθήθηκε μέσω των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης σε διάφορες ομάδες εκπαιδευτικών στην Ελλάδα, κυρίως στο facebook. Οι ομάδες αυτές σχετίζονταν με εκπαιδευτικούς και άτομα που έχουν εργαστεί στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, με στόχο να συμπληρωθεί το ερωτηματολόγιο από εκπαιδευτικούς σε όλες τις περιοχές της χώρας.

Μετά το τέλος της συγκέντρωσης απαντήσεων η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την ανάλυση των αποτελεσμάτων ήταν το στατιστικό μοντέλο SPSS (IBM SPSS software n.22). Το λογισμικό αυτό επιλέχθηκε καθώς δίνει την δυνατότητα να παρουσιαστούν τόσο περιγραφικά όσο και στατιστικά τα δεδομένα, ενώ είναι το πιο διαδεδομένο μεταξύ των ποσοτικών ερευνών, τα δεδομένα των οποίων βρίσκονται ακόμα σε πρωτογενή μορφή. Στο πρώτο μέρος της ανάλυσης πραγματοποιήθηκε η περιγραφική παρουσίαση των στοιχείων του δείγματος. Με σκοπό την καλύτερη αποτύπωση τους δημιουργήθηκαν διάφοροι πίνακες. Στο δεύτερο μέρος με στόχο την ανάδειξη ή όχι σχέσης μεταξύ φύλου και ηλικίας με τα περιστατικά διακρίσεων και στερεοτύπων πραγματοποιήθηκαν αναλύσεις συσχετίσεων.

4. Ανάλυση Δεδομένων

Το κεφάλαιο αυτό είναι αφιερωμένο στη παρουσίαση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν μετά την περιγραφική και στατιστική ανάλυση των δεδομένων. Η πρώτη ενότητα του κεφαλαίου είναι αφιερωμένη στα περιγραφικά στατιστικά του ερωτηματολογίου και από τα τρία μέρη του. Στην υποενότητα αυτή θα γίνει παρουσίαση τόσο των δημογραφικών στοιχείων όσο και των ποσοστών που έλαβαν οι μετέπειτα ερωτήσεις.

Η δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου θα επικεντρωθεί στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου και τις ερωτήσεις σχετικά με τα βιώματα ή τα περιστατικά διακρίσεων εντός του σχολείου. Σε αυτή την ενότητα θα γίνει προσπάθεια συσχέτισης των περιστατικών με βάση το φύλο και την ηλικία των συμμετεχόντων, ώστε να δούμε αν υπάρχει κάποια διαφοροποίηση μεταξύ των μεταβλητών. Οι συσχετίσεις αυτές θα μας επιτρέψουν να λάβουμε μια πρώτη εικόνα για την διαμόρφωση των διακρίσεων με βάση το φύλο, την διαφορετική ηλικία αλλά και τους τόπους εργασίας.

Η τελευταία ενότητα του κεφαλαίου σχετίζεται με τις πρακτικές αντιμετώπισης. Σε αυτή θα αναφερθούν τόσο τα ποσοστά που συγκέντρωσαν οι πιθανές λύσεις, όσο και οι συσχετίσεις με τα ίδια δημογραφικά στοιχεία με την προηγούμενη ενότητα (φύλο, ηλικία και τόπος εργασίας). Τα αποτελέσματα από αυτή την ενότητα αναμένεται να επιβεβαιώνουν τα αποτελέσματα της δεύτερης ενότητας, ενώ στόχος είναι να αποτελέσουν κίνητρο αλλαγής και διαμόρφωσης μια νέας πολιτικής για τον περιορισμό των διακρίσεων με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα στους κόλπους των εκπαιδευτικών στον σχολικό χώρο.

4.1 Περιγραφικά στατιστικά του ερωτηματολογίου

Σε αυτή την ενότητα θα παρουσιαστούν τα ποσοστά που έλαβαν οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, μετά την στατιστική διαδικασία που πραγματοποιήθηκε κατά την διάρκεια της εργασίας. Στόχος της ανάλυσης και της περιγραφικής στατιστικής είναι τόσο η παρουσίαση του δείγματος, όσο και η ανάδειξη των ποσοστών που κάθε απάντηση έλαβε. Στόχος είναι να παρουσιαστεί το δείγμα και να εντοπιστούν τα κύρια στοιχεία που διαμορφώνουν τις στάσεις και την πραγματικότητα των στερεοτύπων και των διακρίσεων μεταξύ των εκπαιδευτικών. Στους παρακάτω πίνακες παρουσιάζονται οι τελικές απαντήσεις μαζί με τα ποσοστά επί τις %, όπως αυτά συγκεντρώθηκαν κατά την διάρκεια διαμοιρασμού του ερωτηματολογίου.

Για την καλύτερη παρουσίαση των αποτελεσμάτων επιλέχθηκε κάθε ενότητα του ερωτηματολογίου να παρουσιαστεί ξεχωριστά ως διαφορετική υποενότητα στο παρόν κεφάλαιο. Έτσι στις παρακάτω τρεις υποενότητες θα παρουσιαστούν με την σειρά οι ερωτήσεις που τέθηκαν στους αποκρινόμενους, μαζί με πίνακες που θα δείχνουν τόσο τις απόλυτες τιμές όσο και τα ποσοστά που αυτές έλαβαν.

4.1.1 Περιγραφικά στατιστικά 1^ο μέρους του ερωτηματολογίου-δημογραφικά

Στον Πίνακα 4.1 φαίνεται πως το γυναικείο φύλο δέχτηκε με μεγαλύτερη προθυμία να συμμετέχει στην έρευνα, καθώς συγκέντρωσε το 70.2% των αποκρίσεων, έναντι του 29.8% που αφορά τις ανδρικές απαντήσεις. Αν και σε κάποια άλλη έρευνα η μεγάλη διαφορά συμμετοχής των δυο φύλων, ίσως να αποτελούσε πρόβλημα σχετικά με την αντικειμενικότητα του δείγματος, στην παρούσα έρευνα μπορεί να θεωρηθεί και απαιτούμενο. Έρευνες έχουν δείξει πως οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία των δασκάλων και καθηγητών (Skelton, 2012), οπότε και είναι αναμενόμενη η μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών.

Πίνακας 4.1
Ποσοστά απαντήσεων με βάση το φύλο

Φύλο	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Άνδρας	34	29,8
Γυναίκα	80	70,2
Σύνολο	114	100,0

Ο Πίνακας 4.2 παρουσιάζει τα αποτελέσματα σχετικά με τις ηλικίες που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο. Αν και η ηλικία στην ηλεκτρονική μορφή του ερωτηματολογίου ήταν μια ερώτηση ανοιχτού τύπου και επιτρεπόταν στον κάθε συμμετέχοντα να συμπληρώσει την ηλικία του με αριθμούς, για τους σκοπούς της εργασίας αποφασίστηκε να ομαδοποιηθούν οι ηλικίες σε τέσσερα διαφορετικά ηλικιακά γκρουπ, ώστε να είναι πιο πρακτική η ανάλυση και η εξαγωγή συμπερασμάτων. Όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα οι ηλικίες έχουν διαχωριστεί περίπου ανά δεκαετία και φαίνεται πως οι νεότεροι δείχνουν μεγαλύτερη προθυμία να συμμετέχουν σε έρευνες ή είναι πιο εύκολο για αυτούς να απαντήσουν σε αυτές μέσω των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης. Έτσι η ηλικιακή ομάδα 23-33 συγκεντρώνει το 44.7% των

αποκρίσεων, περίπου οι μισοί συμμετέχοντες δηλαδή, ενώ το 18.4% συγκεντρώνει η δεύτερη ηλικιακή ομάδα των 34-44. Η τρίτη ομάδα των 45-55 το 24.6%, ενώ η μεγαλύτερη ομάδα των 56+ αποτελείται από μόλις 14 απαντήσεις και 12.3%.

Η διαφοροποίηση στα ποσοστά απαντήσεων με βάση την ηλικία είναι σημαντική και μπορεί να εξηγηθεί από την ικανότητα και την μεγαλύτερη επαφή που έχουν οι νέοι με την τεχνολογία, κάτι που τους επιτρέπει την πιο γρήγορη και εύκολη συμμετοχή. Είναι σύνηθες φαινόμενο σε τέτοιου είδους έρευνες τα ποσοστά απαντήσεων να μειώνονται όσο αυξάνεται το ηλικιακό γκρουπ των ερωτηθέντων και έχει απασχολήσει και ερευνητές με σχετικό ενδιαφέρον. Έχει αποδειχτεί επομένως, πως η πλειοψηφία των χρηστών του facebook είναι νέοι και μπαίνουν στο μέσο κοινωνικής δικτύωσης περισσότερες φορές την ημέρα από ότι άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Αποτέλεσμα αυτού είναι η αύξηση της πιθανότητας να πετύχουν και να απαντήσουν πιο εύκολα στην έρευνα που θα τους εμφανιστεί στην ομάδα/ αρχική τους σελίδα (Hruska and Maresova, 2020).

Πίνακας 4.2
Ποσοστά απαντήσεων με βάση την ηλικία

Ηλικία	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
23-33	51	44,7
34-44	21	18,4
45-55	28	24,6
56+	14	12,3
Σύνολο	114	100,0

Σχετικά με τις γεωγραφικές περιφέρειες φαίνεται πως το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από εκπαιδευτικούς σε όλη την Ελλάδα, αλλά και εκτός αυτής. Φυσικά όπως είναι αναμενόμενο οι περισσότεροι βρίσκονται στην Μακεδονία με ποσοστό 29.8%, καθώς η γεωγραφική αυτή περιφέρεια αποτελεί την μεγαλύτερη σε έκταση περιφέρεια της Ελλάδος και είναι λογικό να απασχολεί πολλούς εκπαιδευτικούς. Ωστόσο, ούτε η δεύτερη θέση της Στερεάς Ελλάδας θα πρέπει να μας εκπλήσσει με ποσοστό 28.9%. Η Στερεά Ελλάδα πέρα από το γεγονός ότι είναι η δεύτερη μεγαλύτερη περιφέρεια της Ελλάδας, περιλαμβάνει και τον Νομό Αττικής, ο οποίος αποτελεί τον πολυπληθέστερο Νομό της χώρας, με αποτέλεσμα να συγκεντρώνει και τους περισσότερους κατοίκους αλλά και αναλογικά τους περισσότερους

εκπαιδευτικούς. Τρίτη έρχεται το Ιόνιο με 11.4%, ενώ τέταρτη η Θεσσαλία με 9.6%. Δυστυχώς από την Ήπειρο και την Θράκη βρέθηκαν μόνο 3 εκπαιδευτικοί σε κάθε μία για να συμμετέχουν στην έρευνα.

Πίνακας 4.3
Περιγραφικά στατιστικά με βάση την γεωγραφική περιφέρεια

Γεωγραφική περιφέρεια	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Μακεδονία	34	29,8
Στερεά Ελλάδα	33	28,9
Άλλο- Εκτός Ελλάδος	3	2,6
Ήπειρος	3	2,6
Θεσσαλία	11	9,6
Θράκη	3	2,6
Ιόνιο	13	11,4
Κρήτη	7	6,1
Πελοπόννησος	7	6,1
Σύνολο	114	100,0

Καθώς η μελέτη αφορά τα στερεότυπα και τις διακρίσεις στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι φυσικό οι συμμετέχοντες να ερωτήθηκαν σε ποια από τις δυο εργάζονται. Τα ποσοστά είναι ισότιμα σχεδόν, καθώς το 54.5% των αποκρινόμενων απάντησε πως εργάζεται στην πρωτοβάθμια και το 43.9% στην δευτεροβάθμια. Το 2.6% έδωσε την απάντηση «Άλλο», στην οποία ανήκουν είτε αυτοί που μπορεί να έχουν συνταξιοδοτηθεί, είτε που αυτή την στιγμή εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα.

Πίνακας 4.4
Περιγραφικά στατιστικά με βάση την εργασία στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια εκπαίδευση

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	69	54,5
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	42	42,9
Άλλο	3	2,6
Σύνολο	114	100,0

4.1.2 Περιγραφικά στατιστικά 2^ο μέρους του ερωτηματολογίου- Εμπειρία και απόψεις για τις διακρίσεις μεταξύ εκπαιδευτικών

Στην συνέχεια του ερωτηματολογίου οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν απάντησαν σε μια σειρά ερωτήσεων που σχετίζονταν τόσο με την εμπειρία τους όσο και με την άποψη τους για τα στερεότυπα και τις διακρίσεις στην εκπαίδευση. Όλες αυτές οι ερωτήσεις είχαν ως δυνατότητα επιλογής την κλίμακα 1 έως 5, γνωστή και ως κλίμακα Likert. Η κλίμακα αυτή είναι η πιο διαδεδομένη μορφή κλίμακας στην στατιστική ανάλυση και επιτρέπει στον αποκρινόμενο να απαντήσει με βάση ένα φάσμα επιλογών από το 1, το οποίο μπορεί να συμβολίζει το τελείως αρνητικό και μπορεί να μεταφραστεί ως «Καθόλου, Ποτέ, Διαφωνώ Πλήρως» κτλ. μέχρι και το 5, το οποίο συνήθως είναι το τελείως θετικό και μπορεί να μεταφραστεί ως «Πολύ, Πάντα, Συμφωνώ Απόλυτα» κτλ. (McLeod, 2019).

Στην ανάλυση των αποτελεσμάτων, ωστόσο, με στόχο την βελτίωση της ομαδοποίησης των απαντήσεων και την όσο το δυνατόν καλύτερη απεικόνιση τους συγχωνεύτηκαν οι απαντήσεις 1-2 και 4-5. Αυτός ο τρόπος παρουσίασης των αποτελεσμάτων είναι απόλυτα αποδεκτός και ακολουθείτε συχνά σε ποσοτικές έρευνες. Τα αποτελέσματα των απαντήσεων, έτσι όπως τελικά διαμορφώθηκαν, παρουσιάζονται στους επόμενους πίνακες.

Ο Πίνακας 4.5 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της ερώτησης σχετικά με το αν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί έχουν βιώσει διακρίσεις στο σχολικό περιβάλλον εξαιτίας του φύλου τους. Τα αποτελέσματα είναι ιδιαίτερα αισιόδοξα καθώς το 71.1% εξ αυτών δήλωσε καθόλου ή σχεδόν καθόλου. Ένα 17.5% δήλωσε πως έχει νιώσει κάποια διάκριση ορισμένες φορές, ενώ μόνο το 11.4% φαίνεται πως το βιώνει σχεδόν συστηματικά.

Πίνακας 4.5

Απαντήσεις στην ερώτηση " Σε ποιο βαθμό έχετε βιώσει διακρίσεις από συναδέλφους/διευθυντή/τρια λόγω του φύλου σας (ευκαιρίες ανέλιξης, διαφορετική μεταχείριση στον χώρο εργασίας ή παρενοχλήσεις) "

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Καθόλου/Σχεδόν καθόλου	81	71,1
Μερικές Φορές	20	17,5
Σχεδόν Πάντα/Πάντα	13	11,4
Σύνολο	114	100,0

Ο Πίνακας 4.6 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της ίδιας ερώτησης με την παραπάνω, την διαφορά πως αυτή την φορά η ερώτηση δεν αφορά το φύλο αλλά την σεξουαλικότητα των εκπαιδευτικών. Τα αποτελέσματα εδώ είναι ακόμα πιο αισιόδοξα με πριν, καθώς το 80.7% απάντησε «Καθόλου/σχεδόν Καθόλου». Οι επόμενες απαντήσεις παρουσιάζουν πτωτική τάση με το «Μερικές Φορές» να συγκεντρώνει μόλις 11.4%, ενώ το 7.9% δήλωσε πως «Πολύ/Πάρα πολύ» βιώνει διακρίσεις εξαιτίας της σεξουαλικότητας τους.

Πίνακας 4.6

Απαντήσεις στην ερώτηση «Σε ποιο βαθμό έχετε βιώσει διακρίσεις από συναδέλφους/διευθυντή/τρια λόγω της σεξουαλικότητας σας (ευκαιρίες ανέλιξης, διαφορετική μεταχείριση στον χώρο εργασίας ή παρενοχλήσεις)»

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Καθόλου/Σχεδόν καθόλου	92	80,7
Μερικές Φορές	13	11,4
Σχεδόν Πάντα/Πάντα	9	7,9
Σύνολο	114	100,0

Παρόμοιες απαντήσεις προήλθαν και οι απαντήσεις από την ερώτηση σχετικά με τις διακρίσεις και τα στερεότυπα όσο αναφορά την προαγωγή και την αξιοποίηση των εκπαιδευτικών με βάση το φύλο τους. Το 71.9% εξ αυτών δήλωσε πως δεν έχει εντοπίσει κάποιο τέτοιο περιστατικό. «Μερικές φορές» και «Πολύ/Πάρα πολύ» απάντησε το 14% σε κάθε μία από τις ερωτήσεις.

Πίνακας 4.7

Απαντήσεις στην ερώτηση " Σε ποιο βαθμό στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας εντοπίσατε διακρίσεις στην αξιοποίηση ή προαγωγή των εργαζομένων λόγω του φύλου τους "

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Καθόλου/Σχεδόν καθόλου	82	71,9
Μερικές Φορές	16	14,0
Σχεδόν Πάντα/Πάντα	16	14,0
Σύνολο	114	100,0

Ελάχιστα διαφορετικά είναι τα αποτελέσματα στην ερώτηση σχετικά με τις αξιοποίηση και την προαγωγή των εκπαιδευτικών με βάση την σεξουαλικότητα τους. Αν και η απάντηση του

«Καθόλου/σχεδόν καθόλου» φαίνεται πως υποχωρεί κατά 0.8% (71.1%), παρατηρείται μια αύξηση 2 ποσοστιαίων μονάδων στην μεσαία επιλογή και φθάνει το 16.7%. Αυτό μπορεί να μεταφραστεί ως μια υποβόσκουσα διάκριση ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς, η οποία λαμβάνει χώρα «μερικές φορές» και σχετίζεται περισσότερο με την σεξουαλικότητα των εκπαιδευτικών, παρά με το φύλο τους.

Πίνακας 4.8 Απαντήσεις στην ερώτηση " Σε ποιο βαθμό στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας εντοπίσατε διακρίσεις στην αξιοποίηση ή προαγωγή των εργαζομένων λόγω της σεξουαλικότητά τους "

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Καθόλου/Σχεδόν καθόλου	81	71,1
Μερικές Φορές	19	16,7
Σχεδόν Πάντα/Πάντα	14	12,3
Σύνολο	114	100,0

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε αποκλειστικά τα στερεότυπα που μπορεί να υπάρχουν σχετικά με τις γυναικείες ικανότητες. Στην ερώτηση αυτή περισσότεροι από τους μισούς (52.6%) συμμετέχοντες απάντησαν πως «Καθόλου/σχεδόν καθόλου». Το ποσοστό αυτό είναι αρκετά αισιόδοξο, ειδικά αν λάβει κανείς υπόψιν πως μόνο το 18.4% δήλωσε πως αυτό συμβαίνει «Πολύ ή Πάρα πολύ».

Πίνακας 4.9

Απαντήσεις στην ερώτηση " Στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας σε ποιο βαθμό υπάρχουν στερεότυπα σχετικά με τις ικανότητες των γυναικών στην εργασία "

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Καθόλου/Σχεδόν καθόλου	60	52,6
Μερικές Φορές	33	28,9
Σχεδόν Πάντα/Πάντα	21	18,4
Σύνολο	114	100,0

Η τελευταία ερώτηση αυτή του τύπου σχετικά με την σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν σχετικά με τα στερεότυπα για τις ικανότητες των ατόμων με διαφορετική σεξουαλικότητα. Και σε αυτή την ερώτηση φαίνεται μια αύξηση των στερεοτύπων

σχετικά με την σεξουαλικότητα των εκπαιδευτικών. Έτσι, ενώ η προηγούμενη ερώτηση έλαβε 18.4% σχετικά με το φύλο στο «Πολύ/Πάρα πολύ», εδώ το ποσοστό έπιασε το 25.4%.

Πίνακας 4.10

Απαντήσεις στην ερώτηση " Στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας σε ποιο βαθμό υπάρχουν στερεότυπα σχετικά με τις ικανότητες των ατόμων με διαφορετική σεξουαλικότητα στην εργασία "

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Καθόλου/Σχεδόν καθόλου	58	50,9
Μερικές Φορές	27	23,7
Σχεδόν Πάντα/Πάντα	29	25,4
Σύνολο	114	100,0

Σχετικά με την αναπαραγωγή των έμφυλων διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να είναι μοιρασμένοι σχετικά με τις απόψεις. Πιο συγκεκριμένα το 28.1% δήλωσε πως τα στερεότυπα δεν αναπαράγονται, το 30.7% πως αναπαράγονται εν μέρη ενώ το 41.2%, το οποίο αποτελεί και το μεγαλύτερο ποσοστό της ερώτησης. Τα αποτελέσματα αυτής της ερώτησης κρίνονται σημαντικά καθώς φαίνεται πως το μεγαλύτερο ποσοστό των εκπαιδευτικών πιστεύει πως ακόμα και σήμερα τα έμφυλα στερεότυπα υπάρχουν αλλά και αναπαράγονται στην ελληνική εκπαίδευση και επομένως, υπάρχουν διακρίσεις με βάση το φύλο στην διοίκηση των σχολικών μονάδων.

Πίνακας 4.11

Απαντήσεις στην ερώτηση " Υπάρχουν/αναπαράγονται έμφυλα στερεότυπα στην ελληνική εκπαίδευση; "

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Καθόλου/Σχεδόν καθόλου	32	28,1
Μερικές Φορές	35	30,7
Σχεδόν Πάντα/Πάντα	47	41,2
Σύνολο	114	100,0

Σχετικά με τα στερεότυπα και τις διακρίσεις με βάση την σεξουαλικότητα των εκπαιδευτικών που μπορεί να εντοπίζονται στην ελληνική εκπαίδευση και να αναπαράγονται εντός των πλαισίων της, φαίνεται πως είναι πιο έντονα από ότι τα έμφυλα (Πίνακας 4.11). Ενδεικτικά, ενώ στην ερώτηση με τα έμφυλα στερεότυπα οι απαντήσεις «Καθόλου/Σχεδόν

καθόλου» έλαβε 28.1%, εδώ έπεσε στο 21.9%. Η διαφορά που προκύπτει μεταφέρθηκε στις απαντήσεις που μεταφράζονται ως «Μερικές φορές» αναδεικνύοντας πως ίσως τα σεξιστικά στερεότυπα είναι παρόντα στην ελληνική εκπαίδευση περισσότερο από τα έμφυλα, παρόλο που αντίστοιχες ερωτήσεις σχετικά με το βίωμα κάποιου έμφυλου ή σεξιστικού στερεοτύπου δεν εμφάνισαν κάποια σημαντική διαφορά.

Πίνακας 4.12
Απαντήσεις στην ερώτηση " Υπάρχουν/αναπαράγονται σεξιστικά στερεότυπα στην ελληνική εκπαίδευση;"

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Καθόλου/Σχεδόν καθόλου	25	21,9
Μερικές Φορές	43	37,7
Σχεδόν Πάντα/Πάντα	46	40,4
Σύνολο	114	100,0

Ο Πίνακας 4.13 παρουσιάζει τα αποτελέσματα μιας ενδιαφέρουσας ερώτησης σχετικά με το αν οι εκπαιδευτικοί έχουν γίνει μάρτυρες ή έχουν βιώσει οι ίδιοι κάποιο περιστατικό διάκρισης κατά την διάρκεια της εργασίας τους. Περισσότεροι από τους μισούς, ήτοι το 57.9%, δήλωσε πως δεν έχουν βιώσει ή υπάρξει μάρτυρες «Ποτέ» ή «Σχεδόν Ποτέ». Το ποσοστό αυτό είναι αρκετά θετικό και δείχνει πως εν μέρη τέτοιου είδους περιστατικά είτε έχουν δεν υπάρχουν, είτε έχουν περιοριστεί. Υπάρχει ωστόσο, ένα σχεδόν 30% των εκπαιδευτικών που δήλωσε ότι «Μερικές φορές» έχει βρεθεί σε τέτοιου είδους περιστατικά μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Τέλος ένα 15% δήλωσε πως έχουν βιώσει ή έχουν υπάρξει μάρτυρες σε περιστατικά διακρίσεων σε σχεδόν καθημερινή βάση.

Πίνακας 4.13
Απαντήσεις στην ερώτηση "Έχετε βιώσει ή έχετε γίνει μάρτυρας περιστατικού διάκρισης ή στερεοτύπων μεταξύ συναδέλφων;"

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Καθόλου/Σχεδόν καθόλου	66	57,9
Μερικές Φορές	31	27,2
Σχεδόν Πάντα/Πάντα	17	14,9
Σύνολο	114	100,0

Κλείνοντας την δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν σχετικά με το χαρακτηριστικό που αφορούσε το περιστατικό το οποίο βίωσαν ή υπήρξαν μάρτυρες. Ο Πίνακας 4.14 παρουσιάζει τις απαντήσεις σχετικά με το ερώτημα αυτό και μας προσφέρει ένα πλήθος ευρημάτων αλλά και ανοίγει νέες οδούς προς μελέτη.

Από τα αποτελέσματα της ερώτησης αυτής φαίνεται πως το κυριότερο χαρακτηριστικό για το οποίο οι εκπαιδευτικοί «κρίνονται» στο σχολικό περιβάλλον είναι αυτό της «εμφάνισης» τους με ποσοστό 21.1%. Η πρωτιά αυτή είναι ενδιαφέρουσα καθώς, όπως ειπώθηκε και στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας η εμφάνιση αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του βιολογικού φύλου (Κεφάλαιο 1^ο, ενότητα 1.1.) και στον τρόπο που το κάθε φύλο πρέπει να παρουσιάζεται, με συγκεκριμένη εξωτερική εμφάνιση. Με μικρή διαφορά ακολουθεί όντως το «φύλο» με ποσοστό 20.2%, ενώ την τριάδα συμπληρώνει η απάντηση «άγνοια σε θέματα εργασίας», με ποσοστό 19.3%. Η «σεξουαλικότητα» αποτελεί την τέταρτη πιο δημοφιλή απάντηση με ποσοστό 17.5%. Οι υπόλοιπες απαντήσεις συγκεντρώνουν αρκετά μικρό ποσοστό απαντήσεων, γεγονός που μας επιτρέπει να τις κατατάξουμε σε δευτερογενής αιτίες περιστατικών διακρίσεων.

Πίνακας 4.14
Απαντήσεις σχετικά με τον λόγο ύπαρξης περιστατικού διάκρισης

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
το φύλο	23	20,2
την άγνοια σε θέματα εργασίας	22	19,3
την εμφάνιση	24	21,1
την σεξουαλικότητα	20	17,5
τον τρόπο ομιλίας- καταγωγής (π.χ. ιδιωματισμοί)	9	7,9
την εμπειρία	6	5,3
την θέση στη σχολική μονάδα (π.χ. υφιστάμενος)	9	7,9
Απλή, παιδική συμπεριφορά.	1	,9
Σύνολο	114	100,0

Η αμέσως επόμενη ερώτηση αφορούσε την αντίδραση των εκπαιδευτικών σε τέτοιου είδους περιστατικά. Ο Πίνακας 4.15 παρουσιάζει τόσο σε απόλυτους αριθμούς όσο και σε ποσοστά το αν οι εκπαιδευτικοί αντέδρασαν όταν βίωσαν ή ήταν μάρτυρες σε περιστατικά διακρίσεων.

Από ότι φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, η πλειοψηφία αντέδρασε σε τέτοιου είδους περιστατικό, αγγίζοντας το ποσοστό του 54.4%, δηλαδή παραπάνω από τους μισούς. Το 43%

δήλωσε πως δεν αντέδρασε όταν βρέθηκε σε τέτοιου είδους περιστατικό. Το ποσοστό αυτό θεωρείται αρκετά υψηλό και σίγουρα χρίζει μελέτης και αντιμετώπισης. Επίσης, τρεις από τους συμμετέχοντες δήλωσαν πως υπήρχαν περιστατικά που αντέδρασαν και άλλα στα οποία δεν αντέδρασαν.

Πίνακας 4.15
Απαντήσεις σχετικά με το αν οι εκπαιδευτικοί αντέδρασαν ή όχι σε περιστατικά διακρίσεων

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Ναι	62	54,4
Ναι, Όχι	3	2,6
Όχι	49	43,0
Σύνολο	114	100,0

Παρόμοια αποτελέσματα είχε και η ερώτηση σχετικά με το αν ο σύλλογος διδασκόντων βοηθάει στην αντιμετώπιση περιστατικών διακρίσεων. Μάλιστα τα ποσοστά εδώ είναι ακόμα πιο αισιόδοξα σχετικά με την προηγούμενη ερώτηση. Το 57.9% δήλωσε πως όντως ο σύλλογος διδασκόντων παρεμβαίνει και αντιμετωπίζει ίσως περιστατικά διακρίσεων. Βέβαια, ένα 1.8% το οποίο δήλωσε πως υπάρχουν περιπτώσεις που ο σύλλογος βοηθάει, ενώ σε άλλες όχι.

Πίνακας 4.16
Απαντήσεις σχετικά με το αν ο σύλλογος διδασκόντων βοηθάει στην αντιμετώπιση περιστασιακών διακρίσεων

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Ναι	66	57,9
Ναι, Όχι	2	1,8
Όχι	46	40,4
Σύνολο	114	100,0

4.1.3 Περιγραφικά στατιστικά 3^ο μέρους του ερωτηματολογίου- Πρακτικές αντιμετώπισης

Στο τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου οι αποκρινόμενοι εκπαιδευτικοί ερωτήθηκαν σχετικά με τις πρακτικές αντιμετώπισης στερεοτύπων με βάση την σεξουαλικότητα και των

έμφυλων διακρίσεων μεταξύ τους. Οι Πίνακες 4.17,4.18 και 4.19 δείχνουν πως η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών τάσσεται υπέρ των πρακτικών αντιμετώπισης.

Συγκεκριμένα ο Πίνακας 4.17 παρουσιάζει τα αποτελέσματα σχετικά με την ερώτηση «Πιστεύετε πως η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα φύλου και σεξουαλικότητας αποτελεί λύση για την άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση;». Σχεδόν το 87% των εκπαιδευτικών θεωρεί ότι η επιμόρφωση τους σε θέματα φύλου και σεξουαλικότητας θα βοηθήσει στην αντιμετώπιση περιστατικών διακρίσεων στο χώρο εργασίας τους. Αντίθετα το 13.2% θεωρεί πως αυτή η μέθοδος δεν θα βοηθήσει. Το ποσοστό αυτό είναι μάλιστα και το υψηλότερο ποσοστό αρνητικότητας απέναντι σε κάποια πρακτική αντιμετώπισης, όπως θα φανεί και στη συνέχεια.

Πίνακας 4.17

Απαντήσεις στην ερώτηση " Πιστεύετε πως η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα φύλου και σεξουαλικότητας αποτελεί λύση για την άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση; "

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Ναι	99	86,8
Όχι	15	13,2
Σύνολο	114	100,0

Σχετικά με τα αποτελέσματα της δεύτερης πρακτικής, η οποία αφορά την επιμόρφωση των γονέων σε θέματα έμφυλων διακρίσεων και σεξουαλικότητας, οι εκπαιδευτικοί φαίνεται πως είναι πιο δεκτικοί σε αυτή. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από αυτή την ερώτηση παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.18 και δείχνουν πως το 93% εξ αυτών πιστεύει πως αυτή είναι μια καλή και αποτελεσματική πρακτική αντιμετώπισης.

Πίνακας 4.18

Απαντήσεις στην ερώτηση «Πιστεύετε πως η επιμόρφωση των γονιών σε θέματα φύλου και σεξουαλικότητας αποτελεί λύση για την άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση;»

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Ναι	106	93,0
Όχι	8	7,0
Σύνολο	114	100,0

Σχετικά με την τρίτη πρακτική αντιμετώπισης που σχετίζεται με την εισαγωγή μαθημάτων στο σχολικό πρόγραμμα που αφορούν το φύλο και την σεξουαλικότητα, οι εκπαιδευτικοί είναι ακόμα πιο θετικοί καθώς «Ναι» απάντησε το 93.9% εξ αυτών με μόλις το 6.1% να δηλώνει πως δεν πιστεύει πως αυτή η πρακτική θα βοηθήσει, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 4.19.

Πίνακας 4.19

Απαντήσεις στην ερώτηση " Πιστεύετε πως η ενσωμάτωση μαθημάτων σχετικά με τις διακρίσεις και στα στερεότυπα με βάση το φύλο και τη σεξουαλικότητα θα αποτελέσει λύση για την σταδιακή άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση; "

	Πραγματικός αριθμός απαντήσεων	Ποσοστό %
Ναι	107	93,9
Όχι	7	6,1
Σύνολο	114	100,0

4.2 Ανάλυση συσχετίσεων

4.2.1 Συσχετίσεις με βάση το φύλο

Επόμενο βήμα στην εργασία αποτέλεσε η προσπάθεια ανάδειξης της συσχέτισης μεταξύ του φύλου, το οποίο αποτελεί ένα κύριο δημογραφικό χαρακτηριστικό, και το βίωμα περιστατικού έμφυλου στερεοτύπου ή διάκρισης με βάση την σεξουαλικότητα τους. Επίσης έγινε προσπάθεια ανάδειξης συσχέτισης σχετικά με την αμφισβήτηση των ικανοτήτων των γυναικών ή ατόμων με διαφορετική σεξουαλική κατεύθυνση, καθώς και αν θεωρούν πως το ζήτημα των στερεοτύπων και των έμφυλων διακρίσεων υπάρχει και αναπαράγεται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Ο Πίνακας 4.20 παρουσιάζει τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τις συσχετίσεις του φύλου (ως εξαρτημένη μεταβλητή) με τις ερωτήσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως (ως ανεξάρτητες μεταβλητές). Στόχος των συσχετίσεων αυτών αποτελεί η ανάδειξη ή όχι της υπόθεσης πως τα στερεότυπα και οι διακρίσεις σχετίζονται με το φύλο των εκπαιδευτικών.

Στον πίνακα παρατηρείται πως η σχέση των έξι ερωτήσεων που τέθηκαν με το χαρακτηριστικό του φύλου δεν είναι ισχυρή στατιστικά σημαντική και φαίνεται πως οι ερωτήσεις αυτές δεν αλληλοεπιδρούν με κάποιο τρόπο με το φύλο των εκπαιδευτικών. Το συμπέρασμα αυτό προέρχεται από την τρίτη στήλη του Πίνακα 4.20, αφού όλες οι μεταβλητές έχουν δείκτη στατιστικής σημαντικότητας μεγαλύτερο από το επιτρεπόμενο όριο του 0.05. Το

αποτέλεσμα αυτό ενισχύει όσους υποστηρίζουν πως τελικά το φύλο δεν είναι παράγοντας έμφυλων διακρίσεων ή/και στερεοτύπων με βάση την σεξουαλικότητα των εκπαιδευτικών.

Πίνακας 4.20
Αποτελέσματα Συσχέτισης Φύλου με ερωτήσεις σχετικά με την έμφυλη διάκριση και τα στερεότυπα βάση σεξουαλικότητας

N=114	Φύλο (ρ)	Στατιστική Σημαντικότητα (p)
Βίωμα διακρίσεων λόγω φύλου	0.096	0.307
Βίωμα διακρίσεων λόγω σεξουαλικότητας	-0.016	0.863
Διακρίσεις στην ικανότητα λόγω φύλου	-0.007	0.937
Διακρίσεις στην ικανότητα λόγω σεξουαλικότητας	-0.165	0.080
Ύπαρξη έμφυλων διακρίσεων σήμερα	-0.018	0.853
Ύπαρξη ζητημάτων σεξουαλικών διακρίσεων σήμερα	-0.025	0.790

Correlation coefficients (spearman's coefficient)

4.2.2 Συσχετίσεις με βάση την ηλικία

Η ίδια διαδικασία με την προηγούμενη υποενότητα ακολουθήθηκε με στόχο να διερευνηθεί το θέμα αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των ερωτημάτων που τέθηκαν στους αποκρινόμενους και την ηλικία τους. Φυσικά, για την μελέτη αυτών των ερωτημάτων χρησιμοποιήθηκε η μεταβλητή που δημιουργήθηκε με τις ηλικιακές ομάδες.

Ο Πίνακας 4.21 δείχνει πως ούτε η ηλικιακή ομάδα σχετίζεται με τα ερωτήματα που τέθηκαν στους αποκρινόμενους. Όλες ανεξαρτήτως οι ερωτήσεις παρουσιάζουν στατιστική σημαντικότητα μεγαλύτερη από το επιτρεπόμενο 0.005.

Πίνακας 4.21
Αποτελέσματα Συσχέτισης ηλικιακών ομάδων με ερωτήσεις σχετικά με την έμφυλη διάκριση και τα στερεότυπα βάση σεξουαλικότητας

N=114	Ηλικία (r)	Στατιστική Σημαντικότητα (p)
-------	------------	------------------------------

Βίωμα διακρίσεων λόγω φύλου	-0.035	0.724
Βίωμα διακρίσεων λόγω σεξουαλικότητας	0.046	0.639
Διακρίσεις στην ικανότητα λόγω φύλου	-0.070	0.479
Διακρίσεις στην ικανότητα λόγω σεξουαλικότητας	0.089	0.368
Ύπαρξη έμφυλων διακρίσεων σήμερα	-0.165	0.092
Ύπαρξη ζητημάτων σεξουαλικών διακρίσεων σήμερα	-0.176	0.073

5. Συζήτηση και Συμπεράσματα

5.1 Συζήτηση περί θεωρίας και πράξης

Σύμφωνα με την θεωρία που παρουσιάστηκε στο πρώτο μέρος της εργασίας οι διακρίσεις και τα στερεότυπα υπάρχουν στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τα αποτελέσματα της ερευνητικής εργασίας έδειξαν, παρόλα αυτά, πως τουλάχιστον σε σχέση με το φύλο και την ηλικία στερεότυπα και διακρίσεις δεν σχετίζονται σημαντικά. Παρόλα αυτά, η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών θεωρεί πως παρεμβάσεις χρειάζονται και μάλιστα παρεμβάσεις που να αφορούν όλο το φάσμα εκπαίδευσης, από μαθητές και εκπαιδευτικούς, μέχρι και οικογένεια.

Από τα ποσοτικά στατιστικά που παρουσιάστηκαν στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου αυτού φαίνεται πως η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών που απάντησε στο ερωτηματολόγιο δεν έχει βιώσει διακρίσεις εξαιτίας του φύλου ή της σεξουαλικότητας τους. Μάλιστα τα ποσοστά αυτά αγγίζουν το 71.1% και το 80.7% αντίστοιχα. Περίπου τα ίδια ποσοστά συγκεντρώθηκαν και στην ερώτηση σχετικά με τον εντοπισμό διακρίσεων και περιθωριοποίησης ατόμων από την επαγγελματική εξέλιξη ή την αξιολόγηση τους. Μάλιστα στην επιλογή σχετικά με τέτοιου είδους διακρίσεις με βάση την σεξουαλικότητα, οι συμμετέχοντες απάντησαν πως αυτή υπάρχει λίγο πιο έντονα από ότι οι έμφυλες διακρίσεις. Οι απαντήσεις σε αυτές τις ερωτήσεις συμφωνούν και με την ερώτηση σχετικά με το αν έχουν βιώσει ή γίνει μάρτυρες περιστατικού διάκρισης.

Περισσότεροι από τους μισούς συμμετέχοντες απάντησαν πως δεν υπάρχουν στερεότυπα απέναντι στις γυναίκες ή με άτομα με διαφορετική σεξουαλικότητα. Τα ποσοστά ωστόσο, σχετικά με την ύπαρξη τους μερικές φορές ή σχεδόν πάντα αυξήθηκαν σε σχέση με τις προηγούμενες ερωτήσεις. Η αλλαγή αυτή προκαλεί εντύπωση αφού παρόλο που στις προηγούμενες ερωτήσεις απάντησαν ότι δεν έχουν βιώσει κάποιο περιστατικό, παραδέχονται πως υπάρχουν στερεότυπα στην σημερινή εργασία τους ή έστω την πιο πρόσφατη.

Ακόμα πιο ανησυχητικά είναι τα αποτελέσματα σχετικά με την αναπαραγωγή των έμφυλων στερεοτύπων και διακρίσεων εξαιτίας του φύλου των εκπαιδευτικών. Μόνο ένας στους τρεις Έλληνες εκπαιδευτικούς δήλωσε πως τέτοιου είδους στερεότυπα αναπαράγονται στην ελληνική εκπαίδευση, ενώ το ποσοστό για τα σεξιστικά στερεότυπα ήταν ακόμα πιο μειωμένο.

Σχετικά με την κατηγορία που αφορούσε το περιστατικό διάκρισης, στην λίστα με τα πιο δημοφιλή είναι η εμφάνιση, το φύλο και η άγνοια σε θέματα εργασίας, με την σειρά που αναφέρθηκαν. Τα δυο από τα τρία σχετίζονται με τους κοινωνικούς ρόλους και το βιολογικό

φύλο όπως έχουν αναλυθεί στο πρώτο μέρος της εργασίας, το οποίο θα πρέπει να προκαλέσει έναυσμα για μεγαλύτερη ενασχόληση με αυτά τα θέματα. Επίσης, σημαντική παρατήρηση αποτελεί το γεγονός πως στην τέταρτη θέση βρίσκεται η σεξουαλικότητα των εκπαιδευτικών.

Αισιόδοξα ήταν ωστόσο, τα αποτελέσματα σχετικά με το αν οι εκπαιδευτικοί αντιδρούν ή όχι σε περιστατικά διακρίσεων με το 54.4% να απαντάει θετικά. Ακόμα πιο θετικά είναι τα αποτελέσματα σχετικά με την παρέμβαση του συλλόγου διδασκόντων αφού το 57.9% απάντησε πως αυτός παρεμβαίνει και βοηθάει στην αντιμετώπιση διακρίσεων μεταξύ των εκπαιδευτικών.

Περίπου το 85%-90% των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα συμφώνησαν πως οι πρακτικές που αναφέρθηκαν αποτελούν λύση και θα βοηθήσουν στην επίλυση και εξάλειψη των διακρίσεων ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς. Οι πρακτικές αυτές περιλάμβαναν ένα ευρύ φάσμα πρακτικών που σχετίζεται με επιμόρφωση των ίδιων των εκπαιδευτικών, αλλά και των γονέων αλλά ακόμα και εισαγωγή μαθημάτων σχετικά με τα έμφυλα στερεότυπα και την σεξουαλική ταυτότητα των ατόμων.

Το επόμενο βήμα της εργασίας αποτέλεσε η ανάδειξη συσχετίσεων μεταξύ ορισμένων μεταβλητών και των βιωμάτων ή περιστατικών που οι εκπαιδευτικοί έχουν γίνει μάρτυρες μεταξύ συναδέλφων. Τα αποτελέσματα από όλες τις συσχετίσεις τόσο με βάση το φύλο όσο και με βάση την ηλικία έδειξαν πως κανένα από τα χαρακτηριστικά που μελετήσαμε δεν παρουσιάζει κάποια συσχέτιση και δεν επηρεάζει την αντιμετώπιση τους από τους συναδέλφους ή προϊστάμενους. Σε σχέση με το φύλο μάλιστα όπου διενεργήθηκε έλεγχος spearman, καμία από τις ερωτήσεις δεν πλησίαζε καν το όριο της στατιστικής σημαντικότητας. Σε σχέση με την ηλικία μόνο η ύπαρξη ζητημάτων σεξουαλικών διακρίσεων σήμερα φαίνεται να πλησιάζει το επιτρεπόμενο όριο, χωρίς ωστόσο να θεωρείται στατιστικά σημαντική.

5.2 Πρακτικές αντιμετώπισης

Μετά από την μελέτη του φαινομένου για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας και την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με τα φαινόμενα διακρίσεων και στερεοτύπων μεταξύ των εκπαιδευτικών προέκυψαν κάποιες επιπλέον πρακτικές αντιμετώπισης του φαινομένου. Παρόλο που τα αποτελέσματα της εργασίας μας δείχνουν πως τέτοιου είδους διακρίσεις δεν σχετίζονται και δεν αποτελούν σημαντικό παράγοντα (τόσο από τα ποσοτικά στατιστικά όσο και από τις συσχετίσεις), ως εκ τούτου οι περισσότεροι συμφωνούν στην ανάγκη πρακτικών αντιμετώπισης. Πέρα από τις τρεις πρακτικές που αναφέρθηκαν στο ερωτηματολόγιο (βλ. Παράρτημα Α), υπάρχουν ακόμα μια σειρά από πρακτικές που μπορεί να υιοθετηθούν.

Αρχικά, οι παρεμβάσεις θα πρέπει να είμαι ουδέτερες και να συνδέονται και με τα δύο φύλα, χωρίς να στοχεύει μόνο στο γυναικείο και να παραγκωνίζει την ανδρική. Επίσης οι παρεμβάσεις αυτές οφείλουν να έχουν ως προαπαιτούμενο την ισότητα και να έχουν ως στόχο την ισότιμη διαπαιδαγώγηση όλων των ατόμων που συναντιούνται στο σχολικό πλαίσιο, ανεξαρτήτως επιμέρους ταυτότητας. Φυσικά ο σημαντικότερος παράγοντας για την επιτυχή εκτέλεση των πρακτικών αυτών περιλαμβάνει την εκπαίδευση και εν συναίσθηση των εκπαιδευτικών (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2008). Σημαντική παρέμβαση αποτελεί και η εστίαση στους «διαφορετικούς» μαθητές αλλά και ο σχεδιασμός παιδαγωγικών πρακτικών ήδη από την μικρότερη εκπαιδευτική βαθμίδα, όπου τα στερεότυπα και οι διακρίσεις δεν έχουν ακόμα παγιωθεί στο συνειδητό μέρος των παιδιών και μπορούν να υποδομηθούν (Πάνα and Λέστα, 2012).

Τόσο από την έρευνα μας και τα αποτελέσματα αυτής (βλ. Πίνακα 4.19) όσο και από την βιβλιογραφία προκύπτει η ανάγκη εισαγωγής μαθημάτων σχετικά με την ταυτότητα και την σεξουαλικότητα (Vassilikou and Ioannidi – Karolou, 2016). Σύμφωνα με τα ευρήματα του ερευνητικού μας μέρους (βλ. Πίνακα 4.17) θα πρέπει οι εκπαιδευτικοί να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία όχι μόνο θα διοργανώνονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα αλλά θα είναι και υποχρεωτικής παρακολούθησης (Μαραγκουδάκη, 2012). Τέλος, ως μην ξεχάσουμε την πρακτική με την εμπλοκή των γονέων και γενικά του οικογενειακού περιβάλλοντος των ατόμων. Όπως αναφέρει και η Δεληγιάννη-Κουϊμτζή το οικογενειακό περιβάλλον διαδραματίζει ακρογωνιαίο λίθο στην διαμόρφωση της ταυτότητας των παιδιών (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2008).

5.3 Περιορισμοί της έρευνας και μελλοντικές προσεγγίσεις

Η μέχρι σήμερα εγχώρια βιβλιογραφία σχετικά με τις διακρίσεις και τα στερεότυπα μεταξύ των εκπαιδευτικών στα ελληνικά σχολεία παρουσιάζεται αρκετά περιορισμένη. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον αποκτά αν λάβουμε υπόψιν ότι στις χώρες του εξωτερικού τέτοιου είδους μελέτες πραγματοποιούνται συχνά. Με σκοπό, επομένως, την εξάλειψη των στερεοτύπων και των διακρίσεων με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα στα ελληνικά σχολεία μεταξύ των εκπαιδευτικών, κρίθηκε απαραίτητη η μελέτη και η περαιτέρω διερεύνηση του θέματος τόσο σε θεωρητικό όσο και σε ερευνητικό επίπεδο. Στόχος αυτού του συνδυασμού μελέτης αποτελεί η εκ βάθρων διεργασίες που παγιώνουν και ενισχύουν αλλά και διαιωνίζουν τις ανισότητες

(Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, 2008). Αυτός ήταν και ο λόγος επιλογής ενασχόλησης και εκπόνησης της συγκεκριμένης εργασίας.

Τα αποτελέσματα του ερευνητικού μέρους πέρα από τα αποτελέσματα που έδωσαν, ανέδειξαν και κάποιες νέες πτυχές και προβληματισμούς σχετικά με τον τρόπο και το δείγμα έρευνας. Ο πρώτος περιορισμός που εντοπίστηκε είναι ο αριθμός συμμετεχόντων. Καθώς υπήρχε περιορισμένος χρόνος συλλογή δεδομένων, ο αριθμός δείγματος ήταν περιορισμένος. Στην παρούσα μελέτη συγκεντρώθηκαν μόλις 114 ερωτηματολόγια. Αν και ο αριθμός του δείγματος είναι επιτρεπόμενος για ανάλυση, ως εκ τούτου δεν επιτρέπει την συσχέτιση με διάφορους παράγοντες, όπως ας πούμε η γεωγραφική περιφέρεια. Ενδεικτικά, υπάρχουν περιοχές όπου το δείγμα που συγκεντρώθηκε ήταν μόλις 2 ερωτηματολόγια (Πίνακας 4.3).

Επίσης, σε αντίθεση με το φύλο στην παρούσα έρευνα δεν γνωρίζουμε πόσοι από τους συμμετέχοντες έχουν κάποια διαφορετική σεξουαλικότητα από την «κανονική», γεγονός που μπορεί να καταστήσει το ερωτηματολόγιο και την έρευνα μας αναξιόπιστη. Σε επόμενη μελέτη, επομένως, οφείλουμε επιβεβαιωμένα να συμπεριλάβουμε άτομα με διαφορετική σεξουαλικότητα, ώστε να είμαστε σίγουρη για την αποτύπωση των απόψεων και αυτών των ατόμων.

Ακόμα μια νέα οπτική που μπορεί να δοθεί στο θέμα είναι η μελέτη των στερεοτύπων και των διακρίσεων με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα μεταξύ των εκπαιδευτικών και των διευθυντών, ως παράγοντας επιβολής εξουσίας. Σημαντικό πλεονέκτημα σε αυτή την μελέτη μπορεί να είναι και ο διαχωρισμός μεταξύ των δυο φύλων αλλά και η συσχέτιση με το φαινόμενο της εργασιακής παρενόχλησης (mobbing), το οποίο ολοένα και περισσότερο απασχολεί την καθημερινότητα, καθώς έρευνες που το μελετούν αναφέρουν την αύξηση του (Baran Tatar and Yuksel, 2018).

Σε ακολουθία της παραπάνω πρότασης, ενδιαφέρον θα ήταν να πραγματοποιηθεί η ανάλυση του ερευνητικού μέρους με τον διαχωρισμό των δυο φύλων αλλά και διαχωρισμό σε ετερόφυλα και ομοφυλόφιλα άτομα. Ο διαχωρισμός αυτός θα μας επιτρέψει την σύγκριση μεταξύ των ομάδων αλλά ίσως και να αναδείξει πτυχές και ευρήματα που δεν μπορούν να εντοπιστούν, χωρίς κάποια διαφοροποίηση. Επίσης, αυτό μπορεί να βοηθήσει και στον εντοπισμό ή ανάγκη ύπαρξης νέων πρακτικών ή εξειδικευμένων πρακτικών με βάση τις ιδιαιτερότητες της κάθε κατηγορίας.

Τέλος, αυτό που θα μπορούσε να μελετηθεί ξεχωριστά είναι οι κατηγορίες. Θα μπορούσαν να δημιουργηθούν λόγω χάρη διαφορετικά ερωτηματολόγια τόσο με βάση τις κατηγορίες του

φύλου και της σεξουαλικότητας αλλά τόσο και με τις ιδιότητες των συμμετεχόντων. Μια καλή ανάλυση θα ήταν με βάση την θέση μέσα στο σχολικό περιβάλλον, όπως για παράδειγμα μεταξύ διευθυντών, μόνιμων εκπαιδευτικών και αποσπώμενων. Η διαφοροποίηση αυτή θα δώσει ίσως την ευκαιρία ανάδειξης περιστατικών και διαφάνεια σχετικά με το ποιος είναι ο θύτης και ποιος το θύμα σε περιστατικά διάκρισης και στερεοτύπων με βάση φύλο σε σεξουαλικότητα.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αντωνοπούλου, Χ. (1999). *ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΡΟΛΟΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ*. Καστανιώτης.

Γαλανού, Μ. (2014). *Ταυτότητα και έκφραση φύλου, ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*.

ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΔΙΕΜΦΥΛΙΚΩΝ.

Γιαννακόπουλος, Κ. (2006). *ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ*.

Ekdoseis Alexandria.

Γκασούκα, Μ. (2014). *Πως 'κατασκευάζεται' το φύλο*.

<https://prezi.com/pt88gqthlkax/presentation/>

Δασκαλάκης, Δ. Ι. (2014). *Εισαγωγή στη Σύγχρονη Κοινωνιολογία*. Παπαζήσης.

Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, Β. (1999). *ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ*

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ (ΒΑΝΙΑΣ).

Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, Β., & Σακκάς, Δ. (2007). *ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΝΗΛΙΚΗ ΖΩΗ ΜΕΛΕΤΕΣ*

ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ. GUTENBERG.

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2008). Ο παράγοντας φύλο στην ελληνική σχολική πραγματικότητα:

Συνοψίζοντας τα ερευνητικά αποτελέσματα. In *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην*

Ελλάδα: Προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό

σύστημα. ΚΕΘΙ.

- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2006). *ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΟ ΦΥΛΟ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΓΕΝΙΚΗ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΕΧΙΖΟΜΕΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ*. Banias.
- Ηλιοπούλου, Χ., Νικολακάκης, Ν., Διακουμάκου, Φ., & Γραμμενίδης, Κ. (2018). *Πρώτη Πανελλαδική Έρευνα για το Σχολικό Κλίμα. Οι εμπειρίες της ΛΟΑΤΚ μαθητικής κοινότητας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Colour Youth - Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας.
- Θεοδωρίδης, Π. Π. (2004). *Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας*. Αντιγόνη.
- Θεοφιλόπουλος, Θ., & Σπίνου, Ε. (2015). *ΟΜΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ ΤΡΑΝΣΦΟΒΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Ένας Οδηγός για επαγγελματίες αλλά και για κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη*. Σωματείο Colour Youth – Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας.
- Λαγουμίδου, Μ. (1996). *GAY! ΓΙΑΤΙ;—ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑΣ*. Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. (2017, November). *Η 'γυναικεία' γλώσσα και η γλώσσα των γυναικών [‘Women’s language’ and the language used by women]*. «Το φύλο, τόπος συνάντησης των διαφορετικών επιστημών: Ένας πρώτος ελληνικός απολογισμός», Μυτιλήνη.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2008). *Ο ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΦΥΛΟ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΟΨΕΙΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ*. In «ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΠΡΟΩΘΩΝΤΑΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ» (Vol. 4, pp. 10–75). ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ (Κ.Ε.Θ.Ι.).
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2012, May). *Ο ρόλος των εκπαιδευτικών στην αποδόμηση των έμφυλων ταυτοτήτων: Προϋποθέσεις, αντιστάσεις και όρια*. Εκπαίδευση και ισότητα των φύλων,

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. <https://paideia-news.com/arxise-simera-to-ekpraideytiko-synedrio-ekpraideysi-kai-isotita-ton-fylon-3530>

Μίχος, Ι., & Φίγγου, Λ. (2020). Ομοφυλοφιλία, ουσιοποίηση και ταυτότητα στο λόγο ομοφυλόφιλων και ετεροφυλόφιλων ανδρών. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 22(2), 71. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23256

Νάτση, Δ., & Παπά, Θ. (2019). *Η νομοθετική αντιμετώπιση των έμφυλων διακρίσεων στην Ελλάδα* (1η έκδοση). Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ.

Πάνα, Ά., & Λέστα, Σ. (2012). *Εκπαιδευτικό Εγχειρίδιο για Ενδυνάμωση των Νέων για την Πρόληψη της Έμφυλης Βίας μέσω Αλληλοδιδασκτικής Προσέγγισης*. Μεσογειακό Ινστιτούτο Μελετών Κοινωνικού Φύλου. http://www.antiviolence-net.eu/Manual_Youth4Youth.pdf

Παπαταξιάρχης, Ε. (1992). Εισαγωγή. Από τη σκοπιά του Φύλου. Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας. In *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα* (p. 89). Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε.-Ά. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: Το Περιοδικό Για Την Ανοικτή Και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση Και Την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1), 72. <https://doi.org/10.12681/jode.9726>

Πολίτης, Φώτης. (2006). *ΟΙ 'ΑΝΔΡΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ' ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΕΤΕΡΟΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ, ΟΜΟΦΥΛΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ ΜΙΣΟΓΥΝΙΣΜΟΣ*. Επίκεντρο.

Φρόση, Λ.-Λ. (2010). *Τα φύλα στο σχολείο και στο λόγο των εκπαιδευτικών*. Τόπος (Μοτίβο εκδοτική).

Χαλκιά, Α. (2011). *Έμφυλες βιαιότητες: Εξουσία, λόγος, υποκειμενικότητες* (1. εκδ). Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Χρηστίδης, Φ.-Α., Theodoropoulos, Μ., Araropulu, Μ., & Giannulopulu, G. (Eds.). (2001). *ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ*. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

(N.d.).

Ξένη

Aguirre, A., Moliner, L., & Francisco, A. (2021). "Can Anybody Help Me?" High School Teachers' Experiences on LGBTphobia Perception, Teaching Intervention and Training on Affective and Sexual Diversity. *Journal of Homosexuality*, 68(14), 2430–2450.

<https://doi.org/10.1080/00918369.2020.1804265>

Arnot, M. (2006). *ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ*. Μεταίχμιο.

Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (2014). *Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ*. Αλεξάνδρεια.

Butler, J. (2006). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.

Butler, J. (2009). *ΑΝΑΤΑΡΑΧΗ ΦΥΛΟΥ Ο ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ* (V. Kantsa, Ed.; G. T. Karampelas, Trans.; 1η έκδοση). Alexandria.

- Callis, A. S. (2009). Playing with Butler and Foucault: Bisexuality and Queer Theory. *Journal of Bisexuality*, 9(3–4), 213–233. <https://doi.org/10.1080/15299710903316513>
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). *ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ* (S. Kyranakēs, Trans.; Nea ekd. anath). Metaichmio.
- Cole, M., & Cole, S. (2002). *Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ (ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΜΟΣ) ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΚΑΙ ΜΕΣΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ* (M. Solman, Trans.). ΤΥΠΩΘΗΤΩ / ΔΑΡΔΑΝΟΣ.
- Connell, R. (2002). *Gender*. Polity ; Blackwell Publishers.
- Connell, R. (2006). *Το κοινωνικό φύλο* (Ελένη. Κοτσιφού, Trans.; 1η έκδ). Επίκεντρο.
- Darais, K. (2014). «Σιωπή! Προσεγγίζοντας την περίπτωση των μαθητών που αντιμετωπίζονται στο σχολείο ως ομοφυλόφιλοι». *Preschool and Primary Education*, 2, 115. <https://doi.org/10.12681/ppej.83>
- Dougherty, E. M., Vaughn, J. L., & Reichelderfer, C. F. (1975). Characteristics of the non-occluded form of a nuclear polyhedrosis virus. *Intervirology*, 5(3–4), 109–121. <https://doi.org/10.1159/000149889>
- Europäische Kommission (Ed.). (2000). *Science policies in the European Union: Promoting excellence through mainstreaming gender equality: a report from the ETAN Expert Working Group on Women and Science*. Office for Official Publications of the European Communities.

- European Commission. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. Eurydice. (2010). *Gender differences in educational outcomes :study on the measures taken and the current situation in Europe*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2797/3598>
- Goldstein, T., Collins, A., & Halder, M. (2007). Anti-Homophobia Education in Public Schooling: A Canadian Case Study of Policy Implementation. *Journal of Gay & Lesbian Social Services, 19*(3–4), 47–66. <https://doi.org/10.1080/10538720802161540>
- Gouvias, D., & Alexopoulos, C. (2018). Sexist stereotypes in the language textbooks of the Greek primary school: A multidimensional approach. *Gender and Education, 30*(5), 642–662. <https://doi.org/10.1080/09540253.2016.1237620>
- Grossman, A. H., D’augelli, A. R., & Frank, J. A. (2011). Aspects of Psychological Resilience among Transgender Youth. *Journal of LGBT Youth, 8*(2), 103–115. <https://doi.org/10.1080/19361653.2011.541347>
- Healey, J. F., Stepnick, A., & Healey, J. F. (2020). *Diversity and society: Race, ethnicity, and gender* (Sixth edition). SAGE.
- Herek, G. M. (2004). Beyond “Homophobia”: Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty-first century. *Sexuality Research and Social Policy, 1*(2), 6–24. <https://doi.org/10.1525/srsp.2004.1.2.6>
- Hruska, J., & Maresova, P. (2020). Use of Social Media Platforms among Adults in the United States—Behavior on Social Media. *Societies, 10*(1), 27. <https://doi.org/10.3390/soc10010027>

- Hughes, M., & Kroehler, C. (2014). *ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ (ΝΕΑ ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ)*. Κριτική.
- Ingraham, C. (1994). The Heterosexual Imaginary: Feminist Sociology and Theories of Gender. *Sociological Theory*, 12(2), 203. <https://doi.org/10.2307/201865>
- Jirout, J. J., & Newcombe, N. S. (2015). Building Blocks for Developing Spatial Skills: Evidence From a Large, Representative U.S. Sample. *Psychological Science*, 26(3), 302–310. <https://doi.org/10.1177/0956797614563338>
- Karintzaidis, N., Christodoulou, A., Kyridis, A., & Vamvakidou, I. (2016). Gender representations in the illustrations of the 6th Grade Language Textbook used in Greek Elementary School. *Advances in Language and Literary Studies*, 7(6). <https://doi.org/10.7575/aiac.all.v.7n.6p.113>
- Khayatt, D., & Iskander, L. (2020). Reflecting on ‘coming out’ in the classroom. *Teaching Education*, 31(1), 6–16. <https://doi.org/10.1080/10476210.2019.1689943>
- Kitzinger, C. (2005). Heteronormativity in Action: Reproducing the Heterosexual Nuclear Family in After-hours Medical Calls. *Social Problems*, 52(4), 477–498. <https://doi.org/10.1525/sp.2005.52.4.477>
- Kowalski, B. M., & Scheitle, C. P. (2020). Sexual Identity and Attitudes About Gender Roles. *Sexuality & Culture*, 24(3), 671–691. <https://doi.org/10.1007/s12119-019-09655-x>
- Lugg, C. A., & Tooms, A. K. (2010). A shadow of ourselves: Identity erasure and the politics of queer leadership. *School Leadership & Management*, 30(1), 77–91. <https://doi.org/10.1080/13632430903509790>

- McCormack, M. (2012). The Positive Experiences of Openly Gay, Lesbian, Bisexual and Transgendered Students in a Christian Sixth Form College. *Sociological Research Online*, 17(3), 229–238. <https://doi.org/10.5153/sro.2461>
- McLeod, S. A. (2019). *Likert scale*. *Simply Psychology*. www.simplypsychology.org/likert-scale.html
- Meyer, I. H. (1995). Minority Stress and Mental Health in Gay Men. *Journal of Health and Social Behavior*, 36(1), 38. <https://doi.org/10.2307/2137286>
- Miller, S. (2019). *BEYOND BINARY GENDER IDENTITIES*. 108(5), 88–89. <https://www.proquest.com/docview/2390535283?parentSessionId=TrgY4UGa6QM5cd54gTiwW9qPNkakjyOcjAcGkkaWksY%3D>
- Mohr, J. J., & Kendra, M. S. (2011). Revision and extension of a multidimensional measure of sexual minority identity: The Lesbian, Gay, and Bisexual Identity Scale. *Journal of Counseling Psychology*, 58(2), 234–245. <https://doi.org/10.1037/a0022858>
- Moradi, B., Mohr, J. J., Worthington, R. L., & Fassinger, R. E. (2009). Counseling psychology research on sexual (orientation) minority issues: Conceptual and methodological challenges and opportunities. *Journal of Counseling Psychology*, 56(1), 5–22. <https://doi.org/10.1037/a0014572>
- Morrow, D. F. (2001). Older Gays and Lesbians: Surviving a Generation of Hate and Violence. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 13(1–2), 151–169. https://doi.org/10.1300/J041v13n01_11

- Neary, A. (2013). Lesbian and gay teachers' experiences of 'coming out' in Irish schools. *British Journal of Sociology of Education*, 34(4), 583–602.
<https://doi.org/10.1080/01425692.2012.722281>
- O'Dea, R. E., Lagisz, M., Jennions, M. D., & Nakagawa, S. (2018). Gender differences in individual variation in academic grades fail to fit expected patterns for STEM. *Nature Communications*, 9(1), 3777. <https://doi.org/10.1038/s41467-018-06292-0>
- Papanastasiou, E. C., & Papanastasiou, K. (2016). ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (G' ekdosē). Helena K. Papanastasiou.
- Rivers, I. (2001). The bullying of sexual minorities at school: Its nature and long-term correlates. *Education and Child Psychology*, 18(1), 33–46.
- Seidman, S. (2009). Critique of compulsory heterosexuality. *Sexuality Research and Social Policy*, 6(1), 18–28. <https://doi.org/10.1525/srsp.2009.6.1.18>
- Skelton, C. (2012). Men teachers and the “feminised” primary school: A review of the literature. *Educational Review*, 64(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/00131911.2011.616634>
- Smith, N. J., Wright, T., Reilly, C., & Esposito, J. (2008, March 24). *A National Study of LGBT Educators' Perceptions of Their Workplace Climate*. A National Study of LGBT Educators' Perceptions of Their Workplace Climate, New York.
- Tate, F. B., & Longo, D. A. (2004). Homophobia: A Challenge for Psychosocial Nursing. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services*, 42(8), 26–33.
<https://doi.org/10.3928/02793695-20040801-04>

- Tiefer, L. (2000). The social construction and social effects of sex research: The sexological model of sexuality. In C. B. Travis & J. W. White (Eds.), *Sexuality, society, and feminism*. (pp. 79–107). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10345-004>
- Torkelson, J. (2012). A Queer Vision of Emerging Adulthood: Seeing Sexuality in the Transition to Adulthood. *Sexuality Research and Social Policy*, 9(2), 132–142. <https://doi.org/10.1007/s13178-011-0078-6>
- Ullman, J. (2020). Present, yet not welcomed: Gender diverse teachers' experiences of discrimination. *Teaching Education*, 31(1), 67–83. <https://doi.org/10.1080/10476210.2019.1708315>
- Vassilikou, K., & Ioannidi – Kapolou, E. (2016). Sex education and sex behaviour in Greek adolescents: A research review. *Social Cohesion and Development*, 9(2). <https://doi.org/10.12681/scad.8912>
- Walker, L. (2015). How is Homophobia Tackled in Primary Schools? *The STeP Journal Student Teacher Perspectives*, 2, 45–53.
- Wright, T., Smith, N. J., & Whitney, E. (2019). LGBT Educators' Perceptions of Safety and Support and Implications for Equity Oriented School Leaders. *Journal of Educational Leadership and Policy Studies*, 3(2).

Παράρτημα Α

"Σtereότυπα με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα στη διοίκηση σχολικών Μονάδων. Πρακτικές αντιμετώπισης."

Στα πλαίσια εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας, " Σtereότυπα με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα στην διοίκηση σχολικών Μονάδων. Πρακτικές αντιμετώπισης" θα ήθελα να συμπληρώσετε αυτό εδώ το ερωτηματολόγιο σχετικά με τα στερεότυπα που μπορεί να υπάρχουν ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Το ερωτηματολόγιο αυτό αποτελεί μια προσπάθεια καταγραφής των απόψεων και των στάσεων των εκπαιδευτικών στις σχολικές Μονάδες, σχετικά με τις συνθήκες εργασίας και τα στερεότυπα που υπάρχουν στον χώρο εργασίας τους με βάση το φύλο και την σεξουαλικότητα των εκπαιδευτικών. Γι αυτό τον λόγο, το παρακάτω ερωτηματολόγιο απευθύνεται αποκλειστικά σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είτε εργάζονται στον δημόσιο είτε στον ιδιωτικό τομέα της εκπαίδευσης, καθώς και σε όλη την ελληνική επικράτεια.

Για οποιαδήποτε απορία μπορείτε να απευθύνεται στέλνοντας email στο apostolis.matamis96@gmail.com, ενώ επιβλέπουσα Καθηγήτρια της Διπλωματικής Εργασίας είναι η Χατζηδήμα Σταματίνα, με την οποία μπορείτε να την βρείτε στο email shad@otenet.gr

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για το χρόνο σας.

* Required

1.Φύλο *

Mark only one oval.

Άνδρας

Γυναίκα

Άλλο

2.Ηλικία *

3.Τόπος Εργασίας*

Check all that apply.

Θράκη

Μακεδονία

Ήπειρος

Θεσσαλία

Στεραιά Ελλάδα

Πελοπόννησος

Κρήτη

Ιόνιο

Αιγαίο

Άλλο- Εκτος Ελλάδος

Other:

4. Οικογενειακή κατάσταση *

Mark only one oval.

Άγαμος/ Σε σχέση/ Ελεύθερος

Έγγαμος/η ή Σύμφωνο Συμβίωσης

Διαζευμένος/η

Χήρος/α

Other:

5.Εργάζεστε αυτή την στιγμή στην πρωτοβάθμια ή δευτεροβάθμια εκπαίδευση;*

Mark only one oval.

Ναι

Όχι

Other:

6. Σε ποια εκπαιδευτική βαθμίδα εργάζεστε: *

Mark only one oval.

Πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Άλλο

Other:

Στερεότυπα και Διακρίσεις στο σχολείο

7. Σε ποιο βαθμό έχετε βιώσει διακρίσεις από συναδέλφους/διευθυντή/τρια λόγω του **φύλου** σας (ευκαιρίες ανέλιξης, διαφορετική μεταχείριση στον χώρο εργασίας ή παρενοχλήσεις) *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

8. Σε ποιο βαθμό έχετε βιώσει διακρίσεις από συναδέλφους/διευθυντή/τρια λόγω της **σεξουαλικότητας** σας (ευκαιρίες ανέλιξης, διαφορετική μεταχείριση στον χώρο εργασίας ή παρενοχλήσεις) *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

9. Σε ποιο βαθμό στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας εντοπίσατε διακρίσεις στην αξιοποίηση ή προαγωγή των εργαζομένων λόγω **του φύλου τους** *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

10. Σε ποιο βαθμό στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας εντοπίσατε διακρίσεις στην αξιοποίηση ή προαγωγή των εργαζομένων λόγω της **σεξουαλικότητας** τους *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

11. Στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας σε ποιο βαθμό υπάρχουν στερεότυπα σχετικά με τις **ικανότητες των γυναικών** στην εργασία *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

12. Στην σημερινή ή πιο πρόσφατη εργασία σας σε ποιο βαθμό υπάρχουν στερεότυπα σχετικά με τις ικανότητες των ατόμων με **διαφορετική σεξουαλικότητα** στην εργασία *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

13. Υφίσταται το ζήτημα των **έμφυλων διακρίσεων** στην ελληνική εκπαίδευση *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

14. Υφίσταται το ζήτημα των **σεξουαλικών διακρίσεων** στην ελληνική εκπαίδευση *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

15. Υπάρχουν/αναπαράγονται **έμφυλα στερεότυπα** στην ελληνική εκπαίδευση ; *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

16. Υπάρχουν/αναπαράγονται **σεξιστικά στερεότυπα** στην ελληνική εκπαίδευση ; *

Mark only one oval.

Καθόλου

1

2

3

4

5

Πάρα Πολύ

17. Έχετε βιώσει ή έχετε γίνει μάρτυρας περιστατικού διάκρισης ή στερεοτύπων μεταξύ συναδέλφων; *

Mark only one oval.

Ποτέ

1

2

3

4

5

Καθημερινά

18. Ποιο χαρακτηριστικό αφορούσε το περιστατικό;

(Μπορείτε να σημειώσετε μέχρι 3)

Check all that apply.

το φύλο

την άγνοια σε θέματα εργασίας

την εμφάνιση

την σεξουαλικότητα

τον τρόπο ομιλίας- καταγωγής (π.χ. ιδιωματισμοί)

την εμπειρία

την ηλικία

την θέση στη σχολική μονάδα (π.χ. υφιστάμενος)

Other:

19. Αν ναι, αντιδράσατε; *

Check all that apply.

Ναι

Όχι

20. Ο σύλλογος διδασκόντων βοηθάει στην αντιμετώπιση των περιστατικών; *

Check all that apply.

Ναι

Όχι

Πρακτικές Αντιμετώπισης

21. Πιστεύετε πως η επιμόρφωση **των εκπαιδευτικών** σε θέματα φύλου και σεξουαλικότητας αποτελεί λύση για την άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση; *

Mark only one oval.

Ναι

Όχι

22. Πιστεύετε πως η επιμόρφωση των **γονιών** σε θέματα φύλου και σεξουαλικότητας αποτελεί λύση για την άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση; *

Mark only one oval.

Ναι

Όχι

23. Πιστεύετε πως η ενσωμάτωση μαθημάτων σχετικά με τις διακρίσεις και στα στερεότυπα με βάση το φύλο και τη σεξουαλικότητα θα αποτελέσει λύση για την σταδιακή άρση των διακρίσεων στην ελληνική εκπαίδευση; *

Mark only one oval.

Ναι

Όχι